

Vereniging voor Zoogdierkunde
en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN VIII

*Jaarbrief over 1999, 2000 en 2001 van de
Werkgroep Boommarter Nederland*

Maart 2002

Uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN VIII

OPGEDRAGEN AAN

Kees Canters,
Voorzitter 1992-1999, redacteur Marterpassen I-IV en inspirator,.

Peter van der Leer,
Initiatiefnemer, bestuurslid 1992-1996 (penningmeester 1994-96),

Dick Klees,
Illustrator, secretaris 1992-1998,

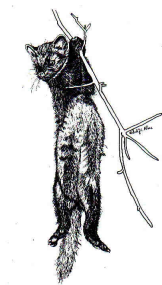
die gedrieën de werkgroep door de jaren negentig hebben gedragen.

MARTERPASSEN VIII

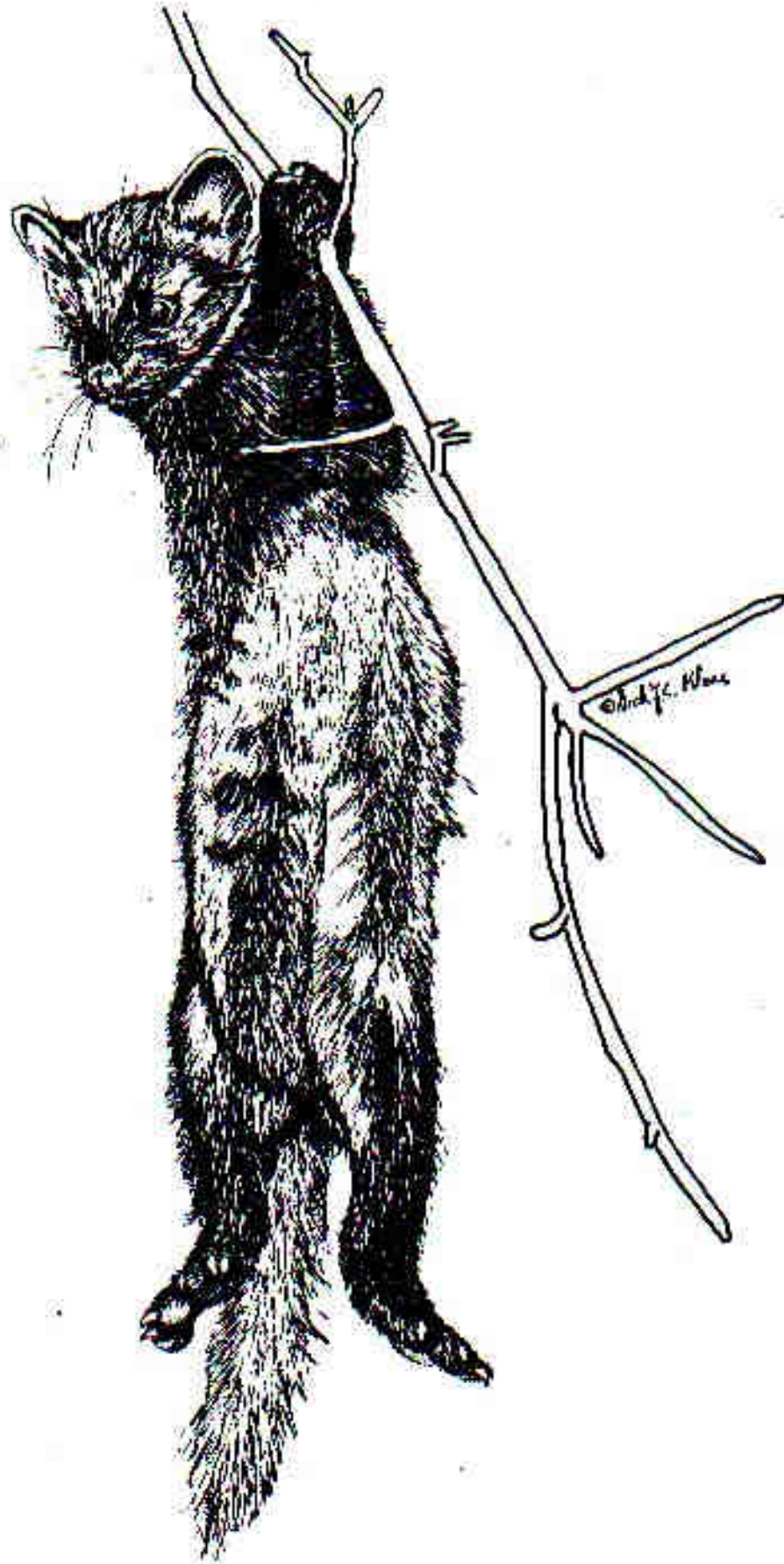
Bericht over 1999, 2000, 2001 van de
Werkgroep Boomarter Nederland
van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

Henri J.W. Wijsman
Ben A. van den Horn

Redactie

Laren, maart 2002

INHOUD

OPENING

Voorwoord	7
<i>Redactie</i>	

EXCURSIES EN VERGADERINGEN

Redactie

Bijeenkomst en excursie te Baarn op 27 maart 1999	8
Studiedag te Wageningen op 2 oktober 1999	8
Bijeenkomst en excursie in Amerongen op 25 maart 2000	8
Bijeenkomst en excursie in Austerlitz op 30 september 2000	9
Bijeenkomst en excursie in Amerongen op 12 mei 2001	9
Bijeenkomst en excursie in Oostereng op 13 oktober 2001	9

FAUNISTIEK

Boommarterwaarnemingen in de jaren 2000 en 2001	10
<i>Gerard Müskens en Sim Broekhuizen</i>	
Het model voor de aantallen boommarters	14
<i>Henri Wijsman</i>	
Hergebruik van dezelfde holle boom	15
<i>Henri Wijsman</i>	
Inventarisatie van verkeersslachtoffers onder boommarters in Utrecht	16
<i>Ben van den Horn en Gerard Müskens</i>	

BELEVING

Het Ballet van Amerongen	21
<i>Ben van den Horn</i>	

OECOLOGIE

Veldwaarnemingen bij nestbomen van de boommarter	23
<i>Henri Wijsman</i>	

BESCHERMING

De drie weesjes van 2001	27
<i>Henri Wijsman</i>	
Houtkap	28
<i>Henri Wijsman</i>	

MEDIA, LITERATUUR

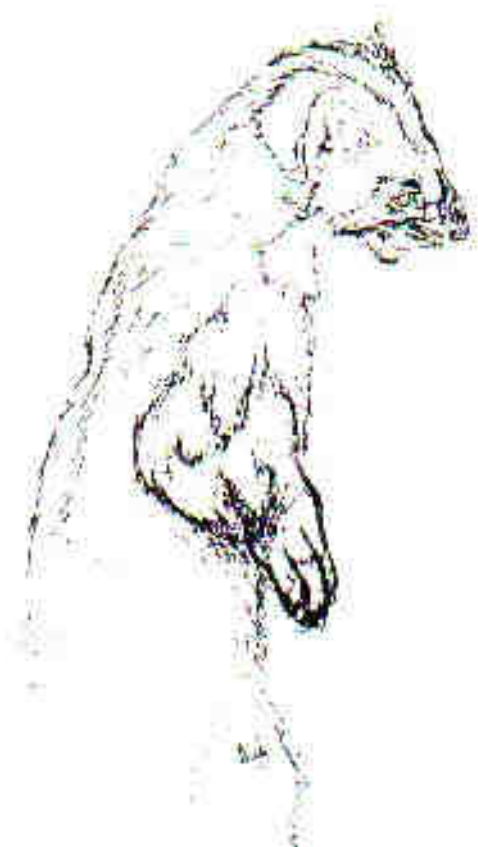
De marterklopper	29
Gebruikte literatuur	29
<i>Henri Wijsman & Hans Vink</i>	

INHOUD (vervolg)

HUISHOUELIJK

Verkort jaarverslag 1999 van de Werkgroep Boomarter Nederland-VZZ <i>Henri Wijsman</i>	32
Verkort jaarverslag 2000 van de Boomarterwerkgroep-VZZ <i>Henri Wijsman</i>	32
Verkort jaarverslag 2001 van de Boomarterwerkgroep-VZZ <i>Henri Wijsman</i>	32
Financieel verslag 1999-2001 <i>Penningmeester WBN</i>	33
Begroting Werkgroep Boomarter Nederland-VZZ 2002 <i>Penningmeester WBN</i>	34
Werkgroep Boomarter Nederland: ledenlijst <i>Redactie</i>	34

COLOPHON

OPENING

Voorwoord

Aan alle boomarterliefhebbers,

Voor U ligt de achtste aflevering van Marterpassen. De Werkgroep Boomarter Nederland gaf van 1993-1999 de nieuwsbrieven Marterpassen I-VII uit, die ieder over één kalenderjaar gingen. Deze Marterpassen VIII bestrijkt drie kalenderjaren: 1999-2001. Het verschijnen van deze Marterpassen valt samen met het tienjarig bestaan van de werkgroep, omdat deze, na een oproep van Peter van der Leer, einde 1991 de eerste stappen zette en een eerste vergadering organiseerde in maart 1992. Wij feliciteren trouwens ook onze moedervereniging, de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, met haar 50-jarig bestaan in 2002.

De laatste jaren hebben wij ons geconcentreerd op het verkrijgen van kennis van ons zeldzame en verborgen levende dier. Centrale vraagstelling is steeds geweest: hoeveel boomarters komen er eigenlijk voor, en waar. Veel van de resultaten van het werk van de afgelopen tien jaar vonden hun weerslag in het speciale boomarternummer van het VZZ-tijdschrift Lutra (jaargang 43, nummer 2). We weten nu heel wat meer dan in 1991.

Is de situatie dreigend? Eigenlijk wel. Weliswaar ligt er een toename van het areaal bos in het vooruitzicht - maar ondertussen komen veel boomarters om op de Nederlandse wegen. Bij de vraag waar boomarters “voorkomen”, is steeds bedoeld het voorkomen in een stabiele

situatie waarbij sprake is van voortplanting. Bij onze inventarisaties zijn in verscheidene gebieden nestbomen ontdekt. Helaas zijn er nog altijd witte plekken op de inventarisatiekaart van Nederland: sommige particuliere terreinen, sommige delen van de Veluwe, de meeste militaire terreinen.

Onze recente activiteiten zijn er vele geweest. Ze zijn regelmatig genoemd in de vertrouwelijke nieuwsbrief die per e-mail aan de leden is rondgezonden, maar e-mails zijn wel heel erg vergankelijk, en het zou jammer zijn indien daarmee ook deze observaties in de vergetelheid zouden verdwijnen. In dit nummer is dan ook veel aandacht besteed aan observaties bij de verschillende nestbomen.

Onze plannen zijn: meerdaagse excursies; het aanreiken van een handleiding voor beheerders; publiciteit die kan leiden tot invulling van de genoemde witte plekken; en het uitgeven van deze Marterpassen.

In de jaren 2000 en 2001 heeft onze groep de naam gevoerd van Boomarterwerkgroep-VZZ. Het leek een eenvoudige naam voor de kern van de WBN, bestaande uit die mensen voor wie de studie van boomarters echt een belangrijk deel van hun hobby's uitmaakt. Die kern is echter al weer uitgegroeid tot een flinke groep die echt nationale pretenties mag hebben, en daarom is de naam WBN-VZZ weer in ere hersteld.

Redactie.

EXCURSIES EN VERGADERINGEN

Redactie

Bijeenkomst en excursie te Baarn op 27 maart 1999

In 1999 is de WBN op 27 maart bijeengekomen te Baarn in een werkschuur van SBB aan de Zevenlindenweg. Belangrijkste agendapunt betrof de opheffing WBN, en de instelling van BMW (Boommarterwerkgroep). Sprekers waren

Fred Alleijn (over boombruggen), Henri Wijsman (over de Utrechtse boommarters), Monique Bestman (lokstoffen) en Kees Canters. Tijdens de excursie is gewandeld langs de in 1995 en 1998 gebruikte nestbomen.

Studiedag te Wageningen op 2 oktober 1999

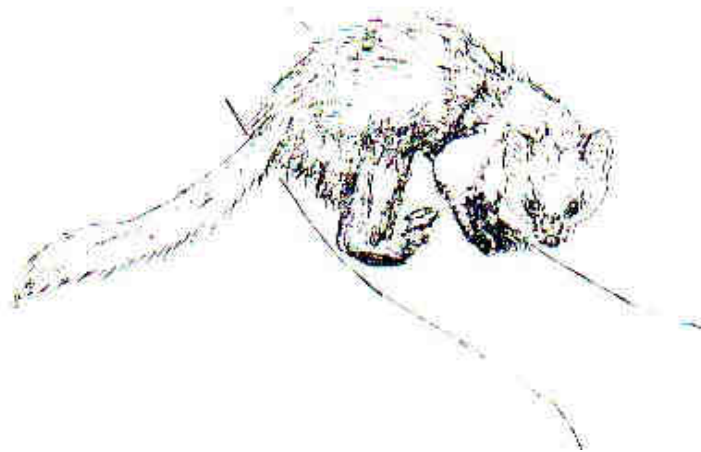
In najaar 1999 was er geen najaarsbijeenkomst en vond een studiedag over “de boommarter en zijn ecosysteem” plaats onder voorzitterschap van Kees Canters. Sprekers waren Sim Broekhuizen over De boommarter in het Nederlandse bos, Henri Wijsman met medewerking van Hans Kleef over Holle bomen als kinderkamer voor boommarters, Wim

Nieuwenhuizen over de eekhoorn, Chris Achterberg over de inventarisatie van boommarters, Ruud Foppen over de hazelmuis; Thomas Mölich over de Wilde Kat in Thüringen; Kees Kapteyn over bosbewonende vleermuizen en Erwin Al over het beheer van bossen.

Bijeenkomst en excursie in Amerongen op 25 maart 2000

In 2000 is men op 25 maart bijeengekomen in de Bergschuur van het Utrechts Landschap bij Amerongen. De belangrijkste agendapunten betroffen de gevolgen van de nieuwe Flora- en Faunawet voor ons onderzoek, de subsidie door FONA van het telemetrieproject die is afgesloten, de bredere bekendheid voor de boommarteropvang bij Adrie Nieuwenhuizen

en Das en Boom, de vraag om continuering van Marterpassen. Sprekers waren Henny Brinkhof over zwarte spechten, André Westendorp van Natuurmonumenten, Vilmar Dijkstra en Sim Broekhuizen met een videofilm van de Veluwezoom. Tijdens de excursie zijn talrijke nestbomen uit de periode 1997 tot en met 1999 bekeken.

Bijeenkomst en excursie in Austerlitz op 30 september 2000

In 2000 had op 30 september de najaarsvergadering plaats in boswachterij Austerlitz in een schuur achter het Witte Huis. Aanwezig waren 19 leden. Belangrijkste agendapunten: er is een artikel voor Zoogdier in de maak over de nestbomen 1999/2000. Roofvogelaars schijnen te werken met een camera aan een lange paal. Sim Broekhuizen onderstreept het belang van de beschrijving van door boommarters niet-gebruikte bomen, om beter te begrijpen waarom ze bepaald bomen wél uitkiezen. Op diverse plaatsen vraagt men boommartergegevens voor planologische

bescherming van bepaalde terreinen. Hans rapporteert over een verhuizing van jongen over grote afstand, waarbij de duur van het verhuizen wel 24 uur besloeg! Het wetenschappelijke deel begint met een inleiding van boswachter Huub Berger over de boswachterij Austerlitz. Gerard Müskens spreekt over dispersie van boommarters, gebaseerd op gegevens van verkeersslachtoffers. Daarna worden diverse foto's bekeken en vergeleken voor eventueel gebruik in Lutra. Tijdens de excursie worden nestbomen bezocht uit de jaren 1997-2000, ook op Den Treek.

Bijeenkomst en excursie in Amerongen op 12 mei 2001

In 2001 is men op 12 mei wederom bijeengekomen in de Bergschuur van het Utrechts Landschap bij Amerongen, omdat Mond- en Klauwzeer de voorgenomen vergadering in Hagenau (Carolinahoeve) verhinderd had. De punten notulen, jaarverslag, jaarrekening en begroting worden besproken en Ben van den Horn wordt tot nieuwe penningmeester gekozen. Stilgestaan wordt bij het verschijnen van het boommarternummer van Lutra. Daarna spreekt Henri Wijsman over

Dispersie en Verspreiding en laat Sim Broekhuizen de videofilm van de boommarters bij Kootwijk (1996) nog eens zien. Ten slotte vindt de excursie plaats langs enige nestbomen in het Amerongse Bos. Hierna gaan twee groepen proberen om de boommarters zelf te observeren. Daarbij zag de groep bij het Berghuis de marter thuiskomen en na een uur weer vertrekken (zie Het ballet van Amerongen elders in deze Marterpassen).

Bijeenkomst en excursie in Oostereng op 13 oktober 2001

Op 13 oktober 2001 is men bijeengekomen in boswachterij van Staatsbosbeheer te Renkum. De naam van de werkgroep wordt weer *WERKGROEP BOOMMARTER NEDERLAND*. Er zal een meerdaagse excursie worden georganiseerd naar Gaasterland 18/20 mei 2002. Een groot project is het loslaten van twee jonge wijfjes (opgevangen door Das en Boom) met zendertje om in Drenthe door Hans Kleef. Op verzoek van de VZZ is de samenwerking met Das en Boom afgebakend. Hierna waren in het wetenschappelijke deel de sprekers: Hans Kleef

over de aantallen in Drenthe en het loslaten van twee boommartertjes, Robert Keizer en Rob van 't Zelfde over hun lopende onderzoek, Ben van den Horn over het loslaten van één mannetje (opgevangen door Das en Boom) nabij Doorn. Vervolgens ging de excursie onder leiding van Rob van't Zelfde en Robert Keizer naar de Wolfhezer Bossen en het bos rond Quadenoord, waarbij nestbomen, verhuisbomen, slaappleatsen en een ooit bewoond konijnenhol werden bezocht (ook een picknickplaats waar de moeder ooit voedsel deponeerde voor de jongen).

Boommarterwaarnemingen in de jaren 2000 en 2001

Gerard Müskens en Sim Broekhuizen

1. Inleiding

Traditiegetrouw wordt in Marterpassen een overzicht opgenomen van de recente ‘zekere’, ‘waarschijnlijke’ en ‘mogelijke’ waarnemingen van boommarters. Het voorgaande overzicht in Marterpassen VII betrof de waarnemingen uit 1998 (Wijsman, 1999). In de aan de boommarker gewijde aflevering van Lutra is een overzicht opgenomen van de waarnemingen uit de periode 1989-1999 (Müskens et al., 2000). In aansluiting hierop worden hier de waarnemingen en vondsten uit de jaren 2000 en 2001 samengevat, voor zover die beschikbaar zijn. De ervaring heeft geleerd dat er steeds weer een aantal waarnemingen nakomt, zodat de kaartjes later steeds weer enige bijstelling behoeven. Wat dat betreft houden we ons voor aanvullingen en correcties aanbevolen.

Ten aanzien van de betrouwbaarheid van de waarnemingen is in het artikel over de verspreiding van de boommarker in Nederland in de boommarker-Lutra (Müskens et al., 2000) onderscheid gemaakt tussen ‘zekere’, ‘waarschijnlijke’ en ‘mogelijke’ waarnemingen en ‘aanwijzingen’ voor aanwezigheid. Voor de waarnemingen uit 2000 en 2001 zijn dezelfde betrouwbaarheidscriteria gebruikt en voor de omschrijving daarvan mogen we naar het betreffende artikel in Lutra verwijzen. Voor een zeldzame en obscuur levende diersoort als de boommarker zijn gegevens uit één of twee jaar onvoldoende om een betrouwbaar beeld te krijgen van het actuele voorkomen. Er spelen veel toevalsfactoren een rol, zoals de aanwezigheid en inzet van waarnemers (denk alleen maar aan het opsporen van nestbomen) en bekendheid met het onderzoek. Daarbij komt dat het voorkomen niet een eenduidig gegeven is. De boommarters in Nederland vormen één of meer metapopulaties, dat moet nog worden uitgezocht. Metapopulaties zijn gekenmerkt door de aanwezigheid van een aantal gebieden waar de soort permanent aanwezig is en waarin het algemeen ook een voortplantingsoverschot is

en een aantal, meest kleinere, gebieden waar de soort zich enige tijd kan handhaven en waar ook wel voortplanting plaatsvindt, maar waar er steeds een kans is dat de soort er door een samenloop van omstandigheden weer verdwijnt. Na verloop van tijd kan zo’n gebied weer bevolkt raken door vestiging van dieren van elders. De populatie bestaat dus uit zowel gevestigde dieren (‘residents’) als uit niet-gevestigde rondtrekkende dieren (‘transients’). Deze laatste dieren behoren wel tot de populatie en zijn essentieel voor de genetische uitwisseling tussen de verschillende voortplantingsgebieden en het opnieuw koloniseren van gebieden waar de soort was verdwenen, maar hun tijdelijke aanwezigheid ergens geeft niet aan dat de soort er ook gevestigd is, ook al kunnen zulke passanten ergens voor langere tijd blijven hangen. De moeilijkheid bij het verspreidingsonderzoek is nu het goede onderscheid te maken tussen de ‘residents’ en de ‘transients’. Als het om een waarneming van een vrouwtje met een nest jongen gaat is het niet moeilijk, maar bij veel verkeersslachtoffers is het lastig en is de indeling vaak arbitrair of niet te maken. De afstand tot de bekende voortplantingsgebieden speelt vaak een rol, maar hier loert het gevaar van beeldbevestiging. De staat van ontwikkeling van de geslachtsorganen kan een aanvullende aanwijzing zijn: als in een gebied nooit dieren worden gevonden die seksueel actief zijn, kan worden aangenomen dat het niet behoort tot het actuele voortplantingsgebied. Er moeten dan natuurlijk wel meerdere dieren goed onderzocht zijn, wat het zo nodig maakt dat met name de doodgereden dieren verzameld en onderzocht worden.

Zoals hierboven aangegeven, is het actuele voortplantingsgebied geen vast gegeven. Henri Wijsman heeft in de Boommarker Newsletters van de afgelopen jaren herhaaldelijk aandacht gevraagd voor de ‘knippergebieden’, waar dan eens een tijdlang wel, en dan weer geen

gevestigde dieren voorkomen. Het zijn juist deze gebieden waar bij het beheer nadrukkelijk rekening moet worden gehouden met het potentiële voorkomen van de boomarter. Deze gebieden vormen vaak de noodzakelijke 'stepping stones' tussen de gebieden met meer permanente bewoning en ze zijn bij een toegesneden beheer wellicht ook op te waarderen tot meer permanent voortplantingsgebied. Juist daarvoor zijn de jaarlijkse overzichten wel van belang.

In de kaart (fig. 1) zijn met een vierkantje de atlasblokken aangegeven waar met zekerheid of waarschijnlijk voortplanting heeft plaatsgevonden. Zekerheid geldt voor de atlasblokken waarin nesten met jongen zijn gevonden. Waarschijnlijk geldt voor de hokken waarin jongen zijn waargenomen die zich niet meer in of bij het nest bevonden en voor de hokken waarin drachtige vrouwtjes werden doodgereden. In principe zou de voortplanting in een ander, waarschijnlijk aangrenzend blok plaats kunnen hebben gehad.

De overige onderzochte verkeersslachtoffers ('zekere' waarnemingen) zijn in fig. 1 samengenomen met de 'waarschijnlijke' waarnemingen, omdat de aangelegde criteria voor 'waarschijnlijk' deze waarnemingen 'zo goed als zeker' maken.

Er zijn meer 'aanwijzingen' voor de aanwezigheid voor de boomarter ontvangen dan op het kaartje te zien zijn, maar deze kwamen uit atlasblokken waaruit ook meer betrouwbare waarnemingen kwamen.

2. Voortplantingsgebieden

Hans Kleef verzamelde weer veel gegevens over voortplanting in het grensgebied tussen het oosten van Friesland en Drenthe. Vergelijking met de kaart met de gebieden met regelmatige voortplanting in de periode 1989-1999 in de boomarter-Lutra (Broekhuizen & Müskens, 2000, p. 112) laat zien dat de bossen in dit gebied, hoewel versnipperd, een echt voortplantingsgebied vormen. In de boswachterij Smilde werden vier verschillende nesten gevonden. Anders is dat met de bossen open langs de Hondsrug in het oosten van Drenthe. Dit lijken echte 'knippergebieden': dit jaar werd alleen bij Borger een 'nest' van een waarschijnlijk schijnzwanger vrouwtje gevonden, dat wel met voedsel sleepte maar

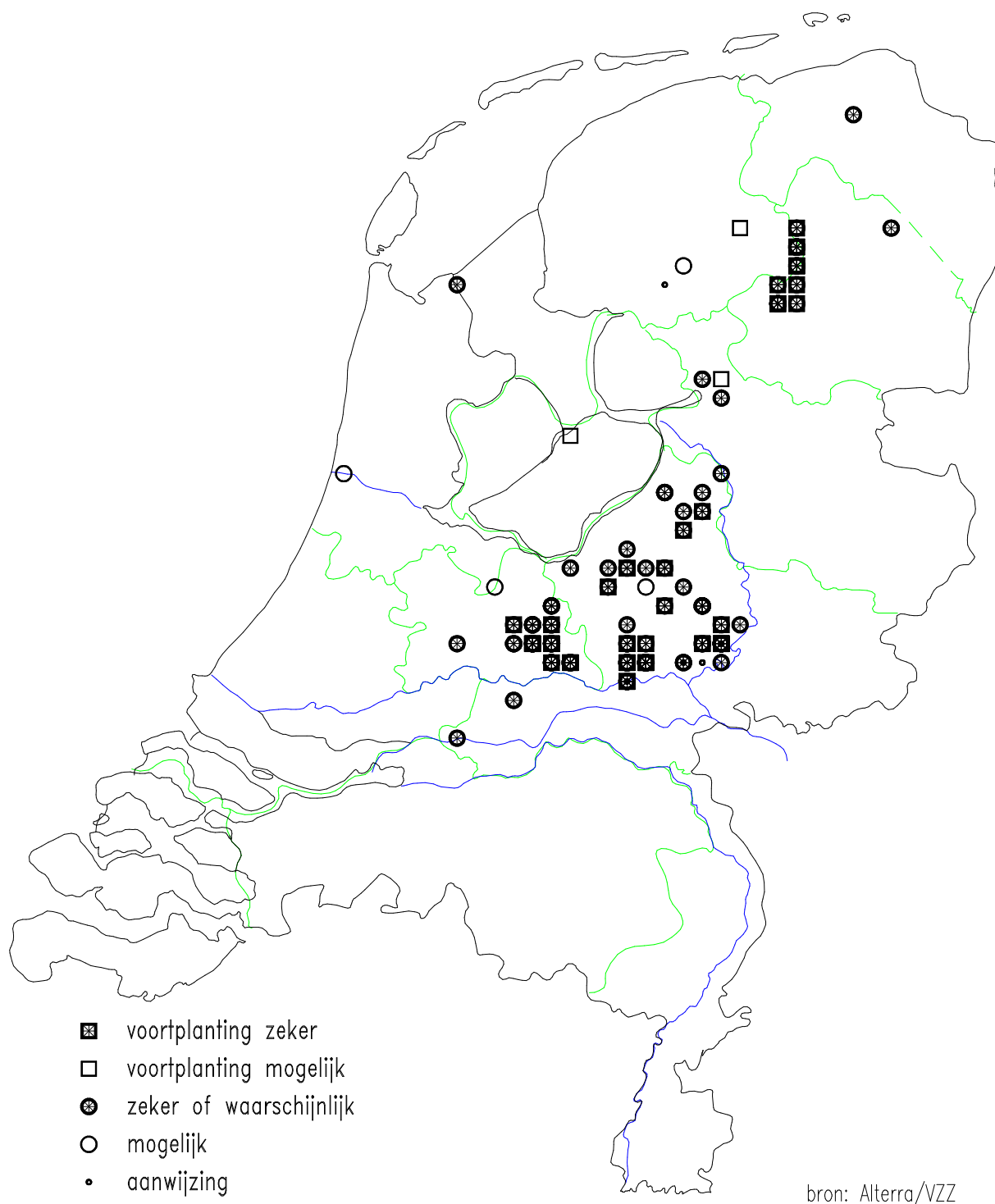
geen jongen had. Interessant is nog een niet-gecontroleerde vondst van een nest bij Wijnjewoude, tussen Bakkeveen en Beetsterzwaag. Het vrouwtje ging overdag op stap, wat wel sterk wijst op een boomarter. In fig. 1 is deze waarneming als 'mogelijke voortplanting' opgenomen.

Van de Veluwe zijn alleen stukken van het zuidelijke gedeelte systematisch onderzocht. Sluiting van de bosgebieden in verband met de MKZ-crisis in 2001 heeft ook nog belemmerend gewerkt. We gaan er maar van uit dat het beeld van dit deel van de kaart van 1989-1999 nog steeds geldend is. Belangwekkend is de vondst in 2000 van een nest met jongen in het 'knippergebied' van geïsoleerde bosgebiedjes ten noordwesten van Brummen, ten oosten van het Veluwemassief.

Ook de toegankelijkheid van de bossen op de Utrechtse Heuvelrug had onder de MKZ-crisis te lijden. Toch werden in het centrale en zuidelijke deel meerdere nesten gevonden. Belangwekkend zijn de jongen die in geïsoleerde bosgebiedjes bij Woudenberg en Voorthuizen in de Gelderse Vallei zijn waargenomen. Ze wijzen op de mogelijkheid van een nog steeds bestaande, maar uiterst fragiele samenhang tussen de populaties op de Veluwe en die van de Utrechtse Heuvelrug. Daar staat tegenover dat er in het noordwestelijke deel van de Heuvelrug en de landgoederen van 's-Graveland geen waarnemingen bekend zijn geworden.

Opmerkelijk zijn de meldingen van een boomarter met één of meer jongen nabij Lelystad en Belt-Schutsloot in de Wieden (NO-Overijssel). Ook in deze gevallen waren de dieren overdag actief. Hoewel de determinatie niet bevestigd kon worden en de waarnemingen daarom in fig. 1 ook als 'mogelijke voortplanting' zijn weergegeven, sluiten deze meldingen wel aan bij andere en eerdere waarnemingen van boomarters in deze gebieden.

Uit de rest van Nederland zijn geen meldingen van boomarternesten of jongen binnen gekomen. Het ontbreken daarvan, met name uit Twente, de Achterhoek, Noord-Brabant en Limburg, geeft aan dat de Boomarter niet ten onrechte op de Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren staat vermeld.

Figuur 1 Atlasblokken waar met zekerheid of waarschijnlijk voortplanting heeft plaatsgevonden, alsmede verkeersslachtoffers (zekere waarnemingen) en overige (waarschijnlijk of mogelijke) waarnemingen in 2000 en 2001.

3. Verkeersslachtoffers

Ook in 2000 en 2001 zijn weer verkeersslachtoffers gemeld en voor een belangrijk deel ook verzameld en onderzocht. Ook hier manifesteert zich overigens weer een ongelijke aandacht in de verschillende delen van het land. Zo is er verschil in de mate waarin wegingspecteurs dode boommarters melden en verzamelen. Niettemin zijn er ook deze jaren weer dieren gevonden op opmerkelijke afstanden van de bekende voortplantingsgebieden. Dit geldt naast het slachtoffer op de Eemshavenweg ter hoogte van Bedum (Gr), vooral voor de vondsten ten westen en zuiden van de Utrechtse Heuvelrug, tot in de Tielerwaard toe. Het lijkt er op dat er nog steeds boommarters van de Utrechtse Heuvelrug wegtrekken, in weerwil van de zorg omtrent de populatie daar die gebaseerd is op het grote verlies aan verkeersslachtoffers daar (zie elders in dit nummer).

Ten oosten van de IJssel zijn deze jaren geen dode boommarters gemeld.

4. Losse veldwaarnemingen

Een aantal veldwaarnemingen van volwassen dieren is vermeldenswaard. In de eerste plaats geldt dat de waarneming van een boommarter in het Robbenoordbos in het noorden van de Wieringermeer. Haren uit ter plaatse verzamelde keutels werden door Hans Kleef als boommarterharen gedetermineerd. Er is al eerder boommartermest in het Robbenoordbos verzameld en het lijkt er op dat hier sprake is van een 'resident' die in de kaalheid van de Wieringermeer zijn trekkend bestaan maar heeft opgegeven. Het blijft evenwel spannend.

Vermeldenswaard is ook de waarneming uit Driehuis, gemeente Velzen. Hier kon in mei in een tuin grenzend aan het landgoed Beeckestijn in alle rust een dier worden bekeken en beschreven: klaarblijkelijk een boommarter. Helaas met witgele bef, zodat theoretisch verwarring met steenmarter niet uit te sluiten valt. In het licht van eerdere vondsten van doodgereden en onderzochte boommarters bij de zuidelijke inrit van de Velzertunnel, net aan de andere kant van Beeckestijn, het nog niet gesignaleerd zijn van steenmarters in de duinstreek en het feit dat de waarneming

overdag werd gedaan, is het wel waarschijnlijk dat het hier echt een boommarter betrof. Er is echter nog nooit een geval van voortplanting uit de duinstreek vermeld. Hier is dus nog werk aan de winkel.

Een andere belangwekkende waarneming is die uit 2000 van een boommarter bij Oranjewoud bij Heerenveen, die een eekhoorn had verschalkt. Het is een bevestiging van een eerder al als 'mogelijk' aangemerkt leefgebied (Broekhuizen & Müskens, 2000, p. 112), net als de al eerder genoemde waarneming in 2000 van een boommartervrouwje met jongen bij Wijnjewoude. Bij veldwaarnemingen blijft overigens steeds het risico bestaan op verwarring met de steenmarter, die nu niet alleen het hele noorden en oosten van het land weer heeft gekoloniseerd, maar ook af en toe aan de oostrand van de Veluwe opduikt en zich vanuit Vlaanderen sterk uitbreidt in het zuiden van ons land. Vandaar dat we zulke waarnemingen in het algemeen als 'aanwijzing' klasseren.

5. Tot slot

Verkeersslachtoffers vormen sneu materiaal, omdat ze in eerste instantie aangeven waar een dier was in plaats van waar dieren zijn. Toch is dit materiaal, waar de boommarter verder niet opzettelijk mag worden gedood, van grote waarde. Meldingen van deze slachtoffers kunnen niet alleen een beeld geven van de meest gevaarlijke knelpunten, onderzoek van de dieren kan mogelijk ook aangeven waar migratieroutes lopen. Het zijn de noodzakelijke gegevens om tot gerichte maatregelen te komen ter voorkoming van verdere slachtoffers. Wij doen dus een klemmend beroep op de lezer om verkeersslachtoffers zo snel mogelijk te melden en zo mogelijk ook te verzamelen voor nader onderzoek. Ook geheel platgereden kadavers kunnen nog belangrijke informatie opleveren!

Het model voor de aantallen boommarters

Henri Wijsman

Om het aantal boommarters in Nederland te kunnen schatten is al eerder een eenvoudig model gebruikt. Nieuwere gegevens zoals gepubliceerd in Lutra 43-2 (2000) nopen ons echter tot bepaalde aanpassingen. Het model ging van een paar basale principes uit (MP V, 25-29), met name een beoordeling van hun aanwezigheid per atlasblok (5 x 5 km) en van een aantal volwassen dieren van gemiddeld drie per 1000 ha bos. Is eenmaal de aanwezigheid van boommarters in een atlasblok met zekerheid vastgesteld, dan heb je al naar de mate van bosbedekking (ha) in een atlasblok meer marters (#bm):

ha:	2200	1900	1600	1300	1000	600	300
# bm:	7	6	5	4	3	2	1

Op grond van buitenlandse gegevens werden er aan de geslachtsrijpe dieren enige subadulte dieren toegevoegd, jongen van een vorig jaar die nog niet geslachtsrijp zijn en die in het territorium van de ouders geduld worden. De gegevens van Broekhuizen & Müskens (2000, in Lutra) maken aannemelijk dat in Nederland ook tweedejaarsdieren al aan de voortplanting deelnemen. In vorige versies van het model kwamen we uit op vier dieren per 100 ha, namelijk een man, twee vrouwtjes en een subadult. Nu ga ik uit van drie dieren per 1000 ha bos. Dit betekent dat het aantal volwassen boommarters lager geworden is.

Voor de berekening van het aantal nesten zijn alle atlasblokken meegeteld waarin tijdens de Boomarter Inventarisatie Nederland (1994/1999) boommarters zijn gesignaleerd. Op de Veluwe zijn we er van uitgegaan dat de enkele atlasblokken waarin nog geen waarnemingen van levende boommarters waren gedaan, toch wel boommarters bevatten - ze lopen immers aanzienlijke afstanden en de rest van de Veluwe lijkt geheel bezet. Voor de berekening van het aantal nesten is uitgegaan van de atlasblokken met ten minste 600 ha bos. Het totale aantal boommarters is berekend, en aangenomen is dat twee derde hiervan

betrekking heeft op wijfjes. Gegevens uit het buitenland leken er op te wijzen dat per jaar slechts 80 % van de wijfjes jongen had. Volgens Broekhuizen en Müskens geldt dat in Nederland niet. Wel zijn er enige malen schijnzwangere vrouwtjes geconstateerd (ibidem; Hans Kleef). In MP VI (17/18) kwam ik uit op precies 100 nesten (al staat er een telfoutje in, VII:32). Na het verschijnen van Lutra 43 is het geheel nog eens gecorrigeerd; alle tweedejaars doen nu mee aan de nesten:

Provincie	Aantal Marters	Aantal Nesten
Drenthe	29	15
Veluwe	149	80
Utrecht	46	29

Op formule gebracht betekende dit landelijk: tegen de 250 volwassen boommarters, en ruim 100 (productieve) nesten. Inmiddels blijken in Utrecht echter veel territoria verlaten. Dit komt neer op meer nesten, en minder marters, door het verlies van de categorie "subadult". Dus landelijk slechts 224 adulten, maar wel 124 nesten. In deze nesten worden (x 2,76) 342 jongen geproduceerd, samen max. 566. Het landelijk minimum bedraagt echter (aan het einde van de winter) 224 boommarters. Er komen wel meer jongen, maar de sterfte is ook veel groter. Daardoor wordt de visie pessimistischer.

Anderzijds treden er in een groot gebied als de Veuwezoom betrekkelijk weinig verkeersslachtoffers op, dus daar zullen wel enige subadulten hun beurt afwachten. Dat betekent dan wat minder nesten en wat meer volwassen marters. Ook voor de schijnzwangere wijfjes, die waarschijnlijk wel een territorium bezetten, maar niet drachtig zijn, mogen enige jongen worden afgetrokken. Op formule gebracht betekent dit landelijk: tegen de 250 volwassen boommarters, en ruim 100 (productieve) nesten.

Hergebruik van dezelfde holle boom

Henri Wijsman

Van oudsher heerste er een geloof dat boommarters zwervende dieren waren en nu eens in deze boom en dan weer in die hun nest maakten. Toch bleken bepaalde bomen favoriet. Korte tijd heerste er een idee als zouden bepaalde wijfjes bepaalde bomen gebruiken, na hun dood zou dan een ander wijfje weer een andere boom in gebruik nemen. Het volgen van individuele wijfjes heeft geleerd dat bepaalde individuen sterk van boom kunnen wisselen (zie elders in deze Marterpassen). Maar hergebruik van een zelfde boom komt toch ook vaak voor. Hier is een overzicht:

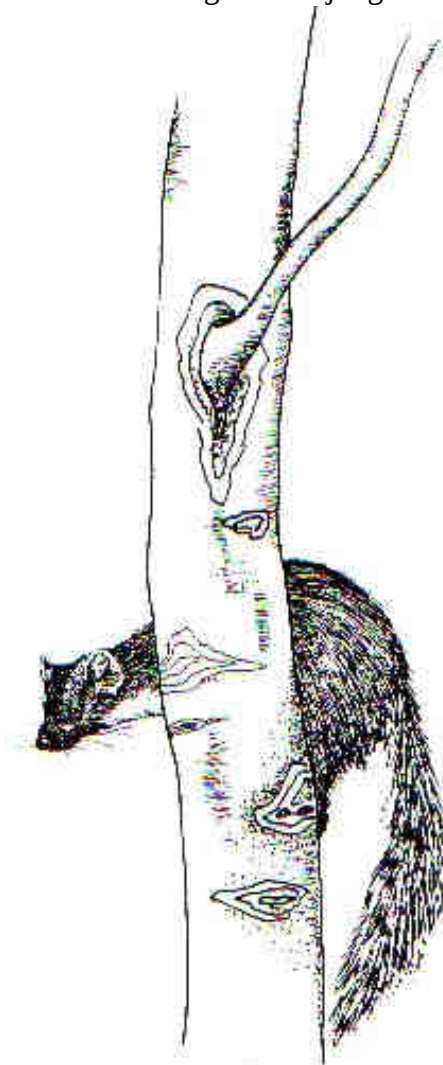
Bij Smilde nestelde een bepaald moertje in 1997 en 1998 in eenzelfde lariks. Ook in 1999 en 2000 in een lariks, maar wel een andere. Een ander moertje rond Smilde gebruikte zowel in 1997 als in 1998 en 1999 eenzelfde beuk. Bij Veenhuizen was een beuk zowel in 1994 als 1998, 2000 en 2001 in gebruik; op Berkenheuvel een beuk zowel in 1998 als 1999 en 2000.

Op de Veluwezoom nestelde op de Imbosch een moertje in 1998 en 1999 in dezelfde beuk; eveneens in 1999 en 2000. De beuk van Beekhuizen was in gebruik in 1996 en in 1999. Elders op de Veluwe was de boom in Kootwijk in gebruik in 1994, 1995, 1996 en 1999. De boom die op de excursie naar het Kroondomein was gevonden in 1998 was ook in 1999 in gebruik. Een van de nestbomen op Planken Wambuis werd gebruikt in 1999 zowel als in 2000. De boom op Westenrode (Roekelse Bos) van 1995 was in 2001 opnieuw in gebruik. Men zegt dat op het Leusveld (NM) en in het Wilbrinkbos (GL) in 1999 en 2000 van eenzelfde nestboom gebruik is gemaakt.

In Utrecht is een prachtige beuk in de Kaapse Bossen reeds door de WBN bezocht in 1992; daar waren tenminste eveneens in 1993, 1995, 1996 en 2001 jongen. Gezien de leeftijd die boommarters bereiken kunnen, is het niet erg waarschijnlijk dat het nog steeds om hetzelfde

wijfje gaat. De boswachter daar hield niet van onderzoek, en dus is nooit bepaald wat het signalement van het wijfje/de wijfjes geweest is. Een nestboom net achter de Bergschuur bij Amerongen was zowel in 1998 als in 2001 in gebruik. Indien dit hetzelfde wijfje betreft, dan vraag je je af waar ze intussen zat.

Het mag wel opgemerkt worden dat de beuk van Zuilenstein 1999 al gebruikt was als verhuisboom in augustus 1998. Evenzo heeft Vilmar Dijkstra later nesten gevonden in reeds eerder voor slapen gebruikte bomen (in 7 van 17 nestbomen, Lutra 43:178). Hans Kleef bevond in 2001 dat het moertje dat hij al voor het vijfde jaar volgde de hele winter verblijf hield in een lariks en daar vervolgens ook jongen wierp.

Inventarisatie van verkeersslachtoffers onder boommarters in Utrecht

Ben van den Horn en Gerard Müskens

1. Inleiding

Het is genoegzaam bekend dat het gemotoriseerde wegverkeer een belangrijke bedreiging vormt voor het voortbestaan van de populatie boommarters op de Utrechtse Heuvelrug (Achterberg, Bestman & Wijsman, 2000). Verkeersslachtoffers vormen een belangrijke bron van informatie over de aanwezigheid van een populatie, ook al is het niet eenvoudig om op basis van deze vondsten een relatie te leggen met de in het veld aanwezige dieren. In dit artikel worden de gegevens van de verkeersslachtoffers uit de periode 1999-2001 gepresenteerd, alsmede die van de gevonden jonge boommarters op en nabij het landgoed Den Treek-Henschoten en in de Boswachterij Austerlitz en van het aantal gevonden nestbomen in diezelfde periode. De motivatie is dat in terreinen waar systematisch én nestbomen worden geïnventariseerd én gegevens van verkeersslachtoffers worden verzameld, een mogelijke achteruitgang in het aantal boommarters sneller te signaleren zou moeten zijn. De onzekerheid in het voorspellen van een mogelijke negatieve aantalonwikkeling wordt voor een belangrijk deel bepaald door het aantal *niet* ontdekte nestmogelijkheden in een systematisch geïnventariseerd terrein. Na een evaluatie van de gepresenteerde gegevens, wordt een aantal mogelijke WBN-acties beschouwd, gericht op het behoud van de boomarter op de Utrechtse Heuvelrug. Figuur 1 toont de ruimtelijke spreiding van de geregistreerde vondsten van dode en levende dieren, en de bekende nestbomen in de periode 1999 – 2001. Tabel 1 toont de sekse en de leeftijdsindicatie, waarbij onderscheid is gemaakt tussen juveniel, subadult en adult, en de afstanden van de vindlocaties tot de bekende nestbomen.

2. Verkeersslachtoffers 1999-2001

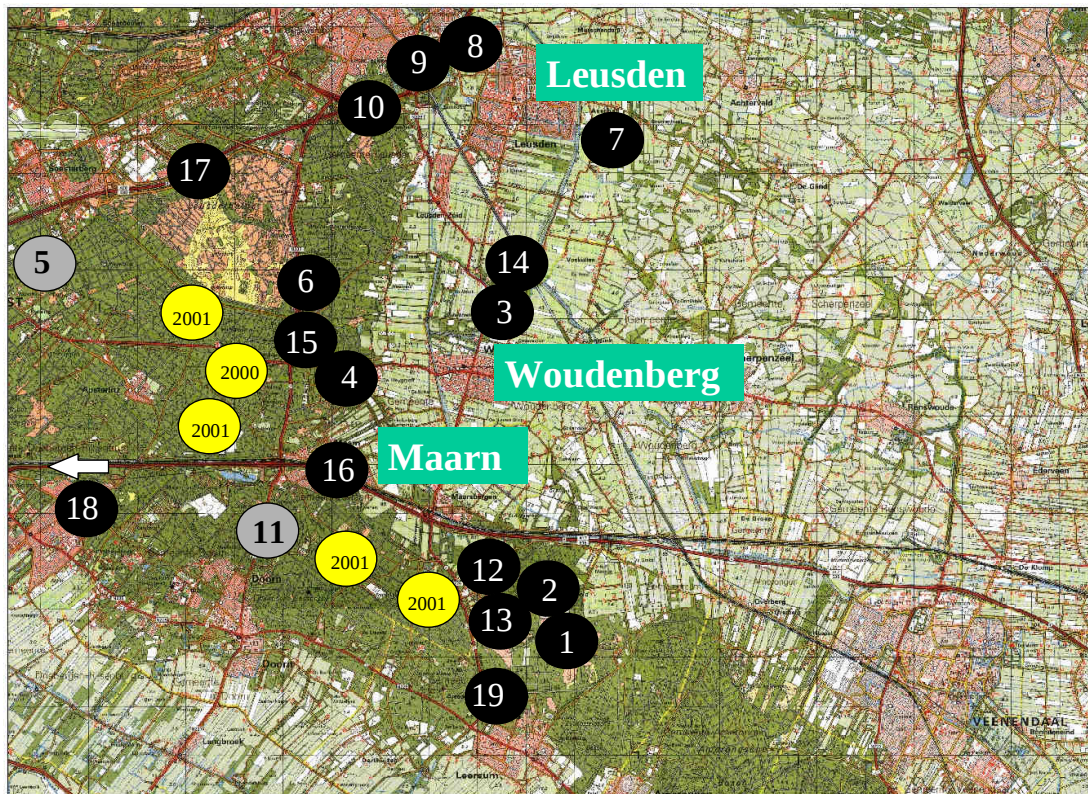
Het totale aantal geregistreerde slachtoffers in de periode 1999-2001 bedroeg 17. In de periode 1996-1998 bedroeg dit 5. Duidelijk zichtbaar is dat in en rond het Landgoed Den Treek-

Henschoten ten noorden van de N224 (Zeist - Woudenberg) en ten oosten van de N227 (Amersfoort - Maarn) de afgelopen drie jaar dus een groot aantal verkeersslachtoffers is gevallen. De provinciale wegen N224 (Zeist - Woudenberg) en de N227 (Amersfoort - Maarn) hebben vooral in de buurt van het kruispunt Quatre Bras hun tol geëist en ook de A28 is een fatale barrière voor minstens drie boommarters. Een boomarter is in 2000 ten noorden van de A28 in Amersfoort op de Arnhemse weg ter hoogte van het park Nimmerdor aan zijn einde gekomen. Ook bij Landgoed De Boom vallen met enige regelmaat slachtoffers. De 17 in het verkeer omgekomen boommarters bestonden uit 6 (3♂ en 3♀) juveniele dieren (jonger dan 4 maanden), 5 (3♂ en 2♀) subadulte dieren (4–14 maanden) en 4 (3♂ en 1♀) adulte dieren (ouder dan 14 maanden). Deze laatste was lacterend. Van de overige 2 dieren werd er een niet verzameld voor onderzoek en de tweede (een vrouwtje) is nog niet onderzocht. De geslachtsverhouding van de verkeersslachtoffers bedroeg 9♂ tegen 7♀.

3. Gevonden jonge boommarters

Op 25 mei 2000 is in het Zeisterbos een jonge boomarter gevonden nabij de Krakelingse Weg (zie fig.1, nr. 5). Het is niet uitgesloten dat deze marter afkomstig was uit het in 1997 bewoonde territorium in Austerlitz. De marter is opgevangen door Das en Boom en later losgelaten op de Veluwe (gegevens Opvangcentrum Das en Boom).

Op 4 juni 2001 vond Jolan Hellebrekers naast de Amersfoortse weg ter hoogte van Stameren een jonge boomarter (499 g., zie fig. 1, nr. 11) in shocktoestand, maar verder onbeschadigd. De marter werd vernoemd naar een passant (Bart), die zijn trui ter beschikking stelde om de marter te verplaatsen. Zij meldde dat ze in 2000 met enige regelmaat jonge boommarters zag spelen vlakbij haar woning op Stameren. Het valt niet uit te sluiten dat Bart afkomstig was van een

Figuur 2 Boomarterwaarnemingen van het centrale deel van de Utrechtse Heuvelrug in de periode 1999, 2000 en 2001. De zwarte bollen zijn de geregistreeerde verkeersslachtoffers, de grijze bollen de levend gevonden boommarters en de lichte bollen de bekende nestbomen. De bol met de witte pijl is een boomarter gevonden op de middenberm op de A12 bij de afrit Driebergen.

Tabel 1 Afstand in km van de dood en levend gevonden boommarters (zie fig. 1) tot de bekende nestbomen in de jaren 1999-2001. Bart is een juveniel mannetje gevonden in juni 2001 naast de Amersfoortse Weg (zie paragraaf 4.)

Nummer in Fig. 1	Vind -datum	Geslacht	Leeftijd	Treek 2000	Austerlitz 2001	Noordhout 2001	Kaapse Bossen 2001	Maarsbergen 2001
1	19-4-99	♀	Jaarling	6,3	7,5	5,6	2,6	0,4
2	5-02-00	♂	Adult	6,1	7,4	5,5	2,5	0,5
3	16-04-00	♀	Jaarling	5,6	6,5	6,3	6,6	5,5
4	13-04-00	♂	Adult	1,8	2,8	2,6	4,9	5,6
5	25-05-00	♂	Juveniel (levend)	3,7	2,5	4,2	8,2	10,1
6	18-09-00	♂	Subadult	2,3	2,9	3,4	5,9	6,4
7	24-08-00	♂	Juveniel	9,2	9,7	10,1	10,9	9,5
8	28-08-00	♀	?	8,0	8,0	9,3	11,4	10,8
9	12-10-00	♂	Adult	7,6	7,5	8,9	11,1	10,7
10	Maart 01	?	?	7,0	7,1	8,3	10,3	9,9
11	4-06-01	♂ (Bart)	Juveniel (levend)	3,0	4,1	1,8	2,2	4,3
12	5-06-01	♀	Drachtig/lacterend	6,2	7,5	5,6	2,6	0,4
13	10-06-01	♀	Juveniel	6,4	7,7	5,8	2,6	0,2
14	20-07-01	♀	Juveniel	6,0	6,8	6,7	7,2	6,1
15	30-08-01	♂	Juveniel	1,8	2,7	2,8	5,3	6,0
16	6-08-01	♂	Juveniel	3,1	4,3	2,6	2,6	3,5
17	13-08-01	♀	Juveniel	4,0	3,1	5,3	9,1	10,1
18	15-08-01	♂	Adult	4,8	4,4	4,2	7,2	9,7
19	8-03-01	♂	Subadult	8,2	9,5	7,4	3,5	1,9

Figuur 2 *Bart de Boommarter onmiddellijk na zijn vrijlating in september 2001 in de buurt van de Maarnse Berg. Kort voor zijn vrijlating is een tweede boommarter waargenomen naast de kooi (Foto Johan Hellebrekers, september 2001).*

twee kilometer verderop gelegen nest in de Kaapse bossen. Bart is opgevangen door Das en Boom en op 4 september 2001 op Stameren in een kooi geplaatst. Na een ruime week van gewenning is hij op 14 september weer vrijgelaten in het gebied waar hij is gevonden (zie fig. 2). Bart toonde veel belangstelling voor een kleine terriër die blaffend rondjes om de kooi rende; hij rende dan in zijn kooi mee langs het hek. Tijdens de gewenningsperiode in de kooi werden eerst buiten de kooi verse boommarteruitwerpselen gevonden en vervolgens is met zekerheid een boommarter

waargenomen in een kastanjeboom vlak naast de kooi. Dit kan betekenen dat dit territorium reeds bezet was en het lijkt alsof je boommarters kunt lokken met een bewoonde kooi.

In oktober 2001, enkele weken na Bart's vrijlating, is een boommarter bij Stameren waargenomen. In november 2001 werden met grote regelmaat verse uitwerpselen gevonden in dit gebied, zodat aannemelijk is dat minimaal één van beide boommarters zich hier heeft opgehouden. In januari 2002 werd bij Stameren door Johan Metselaar een boommarterkast geplaatst (zie fig. 3).

Figuur 3 *Johan Metselaar plaatst een tot boommarterverblijf omgebouwde munitiekast in een kastanjeboom op Stameren; zie ook pagina 36. (Foto Johan Hellebrekers, januari 2002).*

4. Nestbomen

In het kader van het in 1999 afgeronde project Boommarter Inventarisatie Nederland heeft de WBN in de jaren negentig een groot deel van de Utrechtse Heuvelrug geïnventariseerd op nestbomen van boommarters. Doel van dit onderzoeksproject was het in kaart brengen van de gebieden waar boommarters zich voortplanten en het verwerven van inzicht in de aard van de voortplantingsplaatsen. Daarbij is vervolgens gekeken naar de ruimtelijke spreiding van de voortplantingslocaties en het aanbod van geschikte nestgelegenheid. Bij de WBN was in de periode 1992-1999 echter weinig informatie bekend over het voorkomen van de boommarter op landgoed Den Treek-Henschoten. Vanaf het seizoen 1999 is dit landgoed (en vanaf 2000 ook de bij WBN al langer bekende boswachterij Austerlitz) systematisch op holle bomen onderzocht (B.A. van den Horn, 1999, 2001). Figuur 1 toont een overzicht van de gevonden bomen met een

boommarternest in het onderzochte gebied in de periode 1999-2001. Ben van den Horn vond een nestboom in Boswachterij Austerlitz (2001), Elise Schokker in Den Treek-Henschoten (2000), en Wim Bomhof in Noordhout (2001). Hoewel niet systematisch onderzocht door de WBN, zijn in 2001 ook in de Kaapse bossen en bij Maarsbergen nestbomen gevonden. Opvallend is dat - in vervolg op het jaar 2000 - geen nestboom is gevonden op landgoed Den Treek-Henschoten in 2001. Het waargenomen boommarterwifje bij de nestboom (2000) op de Hoogt (Den Treek-Henschoten) is in 2001 met zeer grote waarschijnlijkheid teruggevonden in de Boswachterij Austerlitz. Aanwijzing hiervoor is de witte ring op de rechtersvoerpoot (zie fig. 4), die bij secties op boommarters nog niet is aangetroffen. Twee waarnemers hebben deze ring in 2001 aangetroffen bij het boommarterwifje in Boswachterij Austerlitz. Van hazen is bekend dat dergelijke ringen op de voerpoot zeer uitzonderlijk zijn, zoals blijkt uit twee onafhankelijke populatieonderzoeken; één

Figuur 4 Boommarterwifje op de nestboom 2000 (ten minste één jong) in Den Treek-Henschoten. In mei 2001 verbleef deze marter in een beuk in boswachterij Austerlitz, zonder dat er nakomelingen zijn waargenomen. Duidelijk zichtbaar is de geïsoleerde vlek op de rechter voerpoot (Foto Ben van den Horn, juni 2000).

in Nieuw-Zeeland en één in Nederland (Broekhuizen en Kalsbeek 1969, en Flux, 1966) Uit beide onderzoeken bleek dat kans om zo'n haas met band aan te treffen ongeveer $6 \cdot 10^{-4}$ bedraagt. Overigens kwam ook het bijna effen patroon van de keel van de boomarter overeen. Het terugvinden van boomarterindividueen in twee opeenvolgende jaren in de Utrechtse Heuvelrug is niet onbekend, zoals onder meer blijkt uit de marter met het gescheurde oor die in 1997 en 1998 is waargenomen door Henri Wijsman in de Boswachterij Austerlitz.

5. Evaluatie en conclusie

Op basis van de afstanden tussen de vindplaatsen en de nestbomen is het aannemelijk te veronderstellen dat het op 24 augustus 2000 langs de A28 gevonden juveniele mannetje (fig.1, nr. 7) afkomstig is uit een niet gevonden nest in het noordelijke gedeelte van Den Treek. Het op 25 mei 2000 gevonden jong (fig. 1, nr. 5) bij Zeist zou afkomstig kunnen zijn uit een niet gevonden nest bij Zeist of in de boswachterij Austerlitz. De nestboom in Den Treek lijkt te ver weg en was op dat moment nog niet verlaten. Uit Broekhuizen en Müskens (Lutra 43: 109-117) blijkt dat vrouwtjes vaak op relatief kleine afstand van hun nestboom blijven, en daarom kan worden verondersteld dat het op 16 april 2000 gevonden volgroeide vrouwtje (fig. 1 nr. 3) alsmede het op 20 juli 2001 gevonden juveniele vrouwtje (fig. 1, nr. 14) afkomstig zijn uit het oostelijk gedeelte van Den Treek of één van de particuliere landgoederen Geerestein of De Boom. Op basis van de vondsten is het onmogelijk om iets te zeggen over het verlies van jongen bij de gevonden nesten in 2000 en 2001 of over de geboorteplaats van de volgroeide mannetjes. De ruimtelijke verdeling van de verkeersslachtoffers bevestigt weer eens dat de doortocht van de Gelderse vallei voor boomarters moeizaam blijft. Naast de wegen vormt ook de nieuwbouw een belemmering. Opvallend is dat het deel van het landgoed Den Treek ten oosten van de Leusderhei nog geen nestboomm vondsten heeft opgeleverd, alhoewel dit gebied geschikte nestmogelijkheden lijkt te bevatten. Ook in de

Boswachterij Austerlitz zijn de laatste drie jaar geen nestbomen gevonden in delen waar in 1997 en 1998 wel vondsten werden gedaan. Uit het terugvinden van individuen in opeenvolgende jaren kan enerzijds de hypothese worden opgeworpen dat de inventaristoren, die hun terrein steeds beter leren kennen, vrij trefzeker de nestlocaties vinden en wellicht veel minder nestlocaties missen dan enige jaren geleden werd verondersteld. Anderzijds duidt de vondst van het jong in het Zeister Bos (fig.1, nr. 5) weer op een gemiste nestgelegenheid, waarvan niet is uit te sluiten dat die gelegen is in de nabijgelegen en geïnventariseerde Boswachterij Austerlitz. Het kan dus ook wel zijn dat terreinen waar in het verleden wel, maar in de laatste jaren niets wordt gevonden, wellicht inderdaad minder bezet zijn, dan werd aangenomen. De combinatie van het beperkte aantal gevonden nestlocaties per seizoen, de klein veronderstelde kans om nestbomen te missen in de inventarisaties, en het grote aantal verkeersslachtoffers leidt tot het vermoeden dat er slechts een beperkt aantal boomarters in de Utrechtse Heuvelrug overblijft. Of dit voldoende is om alle open gevallen plaatsen jaarlijks weer op te vullen is zeer de vraag, temeer daar vrouwtjes pas in hun tweede jaar voor het eerst jongen kunnen krijgen. Deze resultaten en ook de overige inventarisaties in de Utrechtse Heuvelrug (Achterberg, Bestman en Wijsman, 2000) leiden tot zorg bij de WBN over de toekomst van de Utrechtse boomarter. Deze zorg is de aanleiding om te komen tot een zogenaamd IbU-plan (inventarisatie boomarter Utrecht). Zo een plan zou uiteindelijk moeten leiden tot het inventariseren en bijhouden van elke potentiële nestboom in alle terreinen in de provincie Utrecht en ook het jaarlijks publiceren over de vondsten en opgedane kennis. Met dit IbU-plan wordt beoogd om de medewerking te verkrijgen van alle terreineigenaren om gegevens te verzamelen en tellingen te verrichten. Met deze groeiende gegevensverzameling wordt beoogd bij te dragen tot het overleven van de Utrechtse boomarterpopulatie.

BELEVING

Het Ballet van Amerongen

Ben van den Horn

Dit gaat over het waarnemen van een boommarter. Voor sommigen is dat routine. Iemand met tijd, en het geluk een nestboom te vinden, krijgt met totale waarschijnlijkheid 'zijn of haar marter' te zien. Eventuele takken in de zichtlijn van zo'n geluksvogel en de vertrekkende of thuiskomende boommarter maken niet elke waarneming even makkelijk. De kwaliteit van de waarneming varieert. Waarnemingen met kwaliteit zijn gemakkelijk herkenbaar; na afloop voel je een sterke drang te applaudisseren en wil je de marter via de opening uit de holte terug het podium ophalen, om af te buigen en te bedanken met een mooie bos bloemen. Bravo, bravo.....!

In het veld kom je met vele wonderen in aanraking. Dat maakt het zo leuk om marterlaar te zijn. Ook tijdens de voorjaarsbijeenkomst 2001 van de Boommarter Werkgroep in Amerongen hebben Elise en ik weer een aantal wonderen beleefd. Om met het kleinste wonder te beginnen; ook die dag hebben wij wederom GEEN groene spechten gezien, terwijl hun roep bij aankomst bij het Berghuis van alle kanten klonk. Ik voel me dan persoonlijk altijd 'een beetje dom'. Het tweede wonder was een moment tijdens het excursieprogramma, toen er plotseling panische vogelgeluiden te horen waren vanuit een beukenopstand. Oh, daar moet een bosuil zitten, verklaarden Vilmar Dijkstra, Chris en Bram Achterberg in koor nog voor ze hem zagen. Ze deden drie stappen opzij, keken omhoog en richtten de wijsvingers op een prachtige bosuil. Ja, met een paar woudlopers in het midden is er ook voor de niet gelouterde specialisten veel leuks te zien in het bos.

Als bekroning op de geslaagde dag namen Chris, Elise en ik om vijf uur plaats op ons virtuele stoeltje op de verhoogde tribune vlak achter het Berghuis voor een nieuwe waarneming. Uiteraard had gastheer Chris een

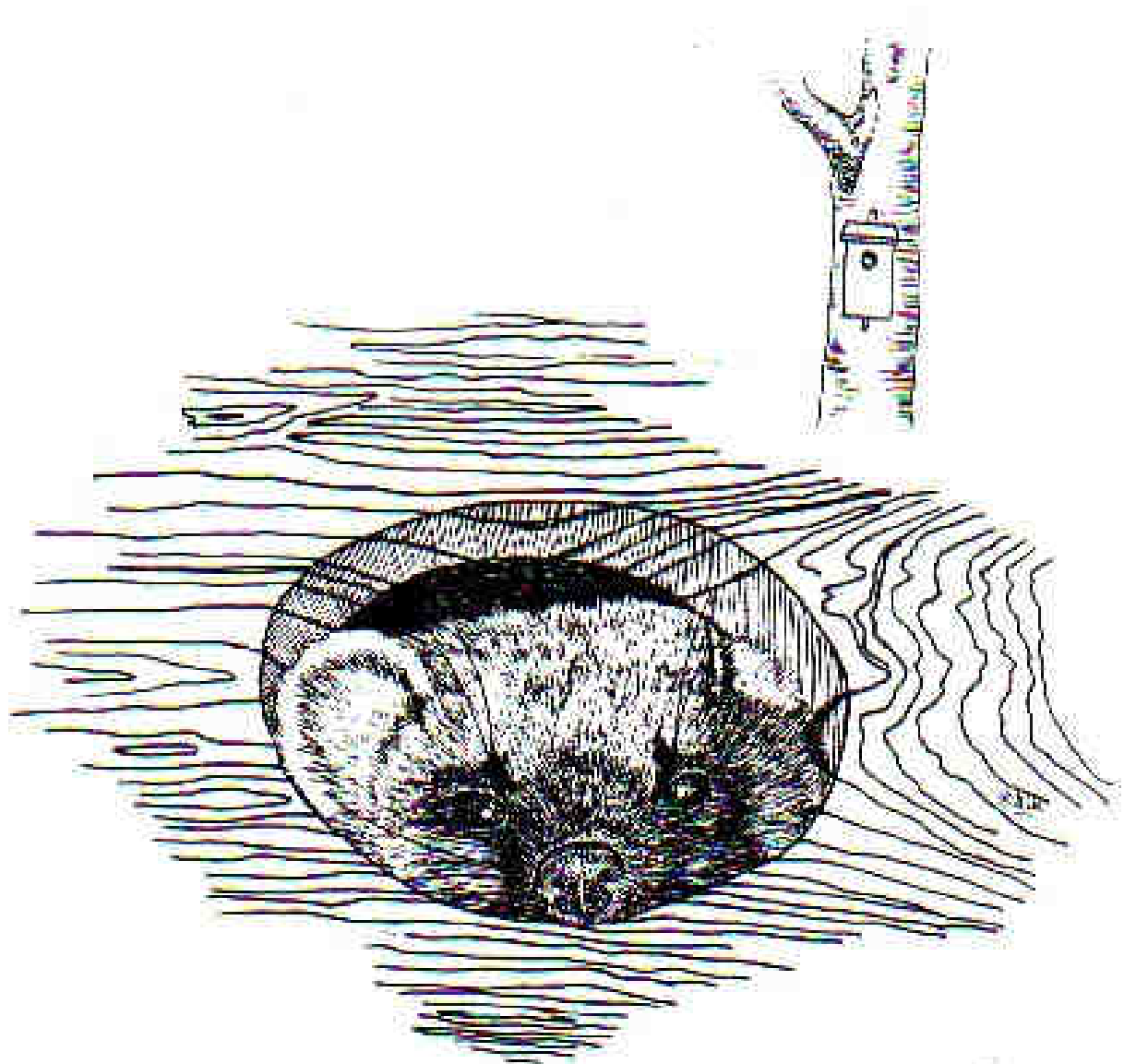
inspannings- en geen resultaatsverplichting. Het deed me sterk denken aan het openlucht theater in Verona. En ook aan Sacsayhuaman - de ruïne van het paleis van de Inca - bij Cuzco in Peru. Gezeten in het zonnetje te begon ik in een sluimertoestand te fantaseren over de keizerlijke Inca, die hoog gezeten zijn paraderende troepen inspecteert. Die troepen bestonden uit een aantal wandelaars -vandaag met aangelijnde honden- waarvan de meerderheid ons niet eens zag. Het podium aan de andere zijde van het wandelpad, waar de uiteindelijke show zou plaatsvinden was net als onze zitplaats verhoogd. Het wandelpad vormde de orkestbak tussen het podium en het publiek.

Met uiterste precisie richtte Chris zijn superlenzen op het linkergat in de beuk, waar de marter volgens het programma zo aanstonds uit te voorschijn zou komen. Wij waren er klaar voor en wisten nog niet dat er eerst nog een kort tevoren ingelast tweeënhalf uur durend voorprogramma zou komen. Eerst een nieuwsgierige ree, die steeds dichterbij kwam en een minuut of twintig in de buurt bleef rondhangen. Voorts een eekhoorn die probeerde wat vocht tot zich te nemen dat uit een gat in een beuk sijpelde. Boomkruipers, -klevers, zelfs een teek maakte zijn opwachting op de pols van Chris. Chris vertelde ons dat er naast boomkruipers (die kruipen) en boomklevers (die kleven) ook een nieuwe zeldzame soort was ontdekt, de boomtijger (die tijgeren). Hij keek er heel serieus bij en zijn mondhoeken waren onbeweeglijk. Weer wat geleerd !. Als een ware recensent maakte Chris ook voortdurend aantekeningen. Het voorprogramma werd afgesloten door het afbuigen en wegsurten van de ree. Daar komt Gerrit Visscher, dachten Chris, Elise en ik tegelijk en inderdaad, om half acht betrad Gerrit - volgens afspraak wat later - de tribune en tien minuten later kwam het moment. Niet geheel tot mijn verrassing zag Elise haar het eerst hoog in een beuk. 'Kijk daar,

ze komt thuis !', zei ze. Inderdaad, toch weer een onverwachts had deze marter blijkbaar al voor vijven haar boom verlaten. Chris uitte een krachtterm en draaide haastig aan de lens. Het was een panoramische waarneming; ik had haar voor het eerst in beeld, nadat ik mijn blik geheel naar rechts gericht had; tijdens de duur van de waarneming draaide mijn hoofd mee naar links. Het eerste moment was een marter verrijzend in de kronen. Daar kwam ze; zwemmend, een tak af naar beneden glijdend, een volgende tak weer omhoog, een sprong, een landing, een doorzwaai en een draf over een hele lange stevige horizontale tak. Dit alles mooi belicht door de avondzon. Even stilzitten in de kroon, kijken en

ondersteboven (klik, klik, klik zei de camera) naar beneden tot het rechtergat. Gelijk naar binnen en even kort de kop via het linkergat naar buiten en weer weg. Twintig seconden, schat ik.

Ik wil een vertraagde herhaling, was mijn eerste gedachte, maar ik heet geen Wouter Kurpershoek en ik heb dus geen eigen filmploeg. Het enige wat ik nog kan doen, is een poging om de wonderen van dit Ballet van Amerongen en de sfeer van deze prachtige waarneming achter het Berghuis om te zetten in 'bits en bytes'. Leuk voor later !

Veldwaarnemingen bij nestbomen van de boommarter

Henri Wijsman

1. Die unieke vrouw

Verscheidene van onze boommartermoertjes hebben wij nu enige jaren achtereen kunnen volgen. Ze zijn individueel herkenbaar aan het patroon van de bruine vlekken op de gele keel; soms is ook het gedrag specifiek.

Een boommarter op Quadenoord onder Renkum nestelde in 2000 en in 2001 in beuken op een afstand van ongeveer 1300 m. De marter van Den Treek 2000 had dit jaar een nest in boswachterij Austerlitz op ongeveer 2000 m. Deze had een vrijwel effen keelvlak met een klein bruin plekje ter hoogte van de “adamsappel” en verder een witte band om de voorpoot. Sim Broekhuizen verwees naar zijn publicatie over een witte band als zeldzaam verschijnsel bij de haas (Broekhuizen en Kalsbeek, 1969). Bij boommarters heb ik er nog nooit van gehoord. De boommarter “van de Hazenberg” 1997-2000 kon in 2001 niet teruggevonden worden, hetgeen niet alles zegt vanwege de sluiting van verscheidene percelen. Van haar zijn vier verschillende nestbomen bekend, drie vlak bij elkaar en de vierde (1998) 450 m weg. Deze marter onderscheidde zich door haar zeer grote vertrouwelijkheid. De genoemde boommarters waren dus geen van alle trouw aan één bepaalde plek (evenmin als gevallen uit het verleden: 1995/98 in het Cronebos, 1997/98 nabij Austerlitz). Zie over hergebruik van een nestboom ook elders in deze Marterpassen.

Hans Kleef volgt een moertje bij Smilde al vijf jaar. Ze nestelde in 1997 en 1998 in eenzelfde lariks (A). Ook in 1999 en 2000 in een lariks (B), maar wel een andere. In 2001 vond hij haar weer, nu in lariks X. De afstand tussen A en B bedroeg 1575 m, die tussen B en X 1180 m. De kortste afstand tussen de drie lariksen bedraagt 660 m. Je ziet al een heel territoriumkaartje ontstaan! Zie voor haar ook hieronder - het verhaal loopt slecht af.

2. Bosuilen

In 1998 publiceerde Henri Wijsman iets over bosuilen als aanvallende partij jegens boommarters (in Wijsman en Kleef 1998). Ook in 2001 waren er van die strijd lustige bosuilen: in de tweede helft van april zag Bram Achterberg de boommarter van het Berghuis 2001 vertrekken over de grond terwijl ze aangevallen werd door bosuilen. Die waren echter met Koninginnedag alweer vertrokken.

Kerkuilenman Allan Liosi vond op 6 december 2000 bij Hulshorst in een bosuilenkast een dode bosuil met afgebeten kop en een typisch marterachtig uitwerpsel erbij.

Sim Broekhuizen en Gerard Müskens hebben in 1998 bij Prattenburg op video vastgelegd hoe in de nacht een donkere vogel (dat moet een bosuil zijn geweest) op de marter sloeg toen die op de stam klom.

Vergelijk voor steen- of boommarter ook Puijman (in Achterberg e.a. 1998). Hans Vink attendeerde mij op een rapportje uit 1999: Roofvogels en uilen in de regio Hardenberg (uitgave IVN/SNNO), waarin “een reeds bezette bosuilenkast gekraakt bleek te zijn door een boommarter die drie jongen bleek te hebben, terwijl een tweede kast eveneens kortere of langere tijd door een boommarter was bewoond”. Weliswaar zal het hier vermoedelijk over steenmarters gaan, maar “marters” zijn dus toch echt wel concurrenten van bosuilen, gezien het woord “gekraakt”.

3. Kattenbak

De meeste latrines van boommarters liggen in een takvork boven in de nestboom. Bij de boom (beuk) van Austerlitz 2001 lag de mest in eerste instantie onder een dunne naaststaande boom. Later ook wel onder de nestboom zelf, en bovendien ontstond er een kleine mestplek tussen de twee bomen in. We zagen de marter na het vertrek uit de nestholte met een sprong in de latrineboom komen, en kennelijk vielen er soms

tijdens die sprong uitwerpselen naar beneden. De dunne boom bleek vol te staan met een wirwar van krabsporen. Kennelijk daalde de marter nogal eens in deze dunne boom naar de grond af, al hebben we ook waargenomen dat ze in de dikkere boom naar boven verdween. Ben van den Horn had zich al eens afgevraagd hoe er nu toch complete lange marterdrollen onder de dunne boom konden liggen, hoewel deze dunne boom vol zat met korte zijtakken. Hij veronderstelde dat de boommarter eerst afdaalde en dan op de grond haar behoefte deed, als op een kattenbak.

Bij de nestboom van Hoge Ginkel 2001 bevond Chris Achterberg dat er een tweede mestplek te vinden was een eindje voorbij de boom. Chris heeft eenmaal gezien dat de boommarter een paar bomen verder afdaalde en daarna op de grond haar behoefte deed. Eerder had hij wel mest onder de nestboom gevonden, maar al een tijdje bleef verse mest uit en hij had zich al afgevraagd waar ze die liet!

Deze ontdekking van het gebruik van een “kattenbak” lijkt geheel nieuw.

4. Huizen en slapen

a) Wonen op horsten

Appie Bles te Oudehaske meldde hoe hij in 1997 een hol in een buizerdnest in het Oranjewoud bij Heerenveen ontdekte. Er lagen eierschalen onder het nest. Iemand anders zag een dier op dat horst. In 2000 inventariseerde hij roofvogels in het Ooster Schar; op een nest in een berk op zes meter hoogte zag hij een boommarter en hij vond ook jongen op het nest. Twee kilometer verderop zat in een ander nest weer zo een hol. Interessant is dat eind 2000 een boommarter gezien is in het Oranjewoud (mededeling Ben van den Horn).

In de Wieringermeer is in 2001 in het bos Robbenoord wederom een boommarter gezien (mededeling Joost Verbeek); op een oud haviksnest lag er een te slapen op 5 mei. Er lagen veel uitwerpselen op; hierbij is een dekhaar gevonden en door Hans Kleef gedetermineerd als BOOMmarter. In een andere hoek van het bos was in 1999 ook al een boommarter gezien.

Henri Wijsman hoorde in 2001 dat boswachter Harco Bergman (SBB) “marters” had op een

haviksnest in het Kuinderbos. Daar was in 1996 al eens een boommarter gezien. De boswachter krom bij het nest, maar er zaten helaas geen marters meer op. Wel zat ook in dit nest een holte. Op grond van de stinkende en taaie uitwerpselen denk ik echter dat het om een steenmarter ging. Opvallend waren een paar heel kleine uitwerpseltjes, waardoor je aan bunzing zou gaan denken; deze moeten wel van de jongen afkomstig zijn.

b) Slapen

b1. Vilmar Dijkstra vond in januari 2001 twee slapende boommarters in één holte. Dit is zo interessant dat hij hierover elders zal publiceren. De vooralsnog onbevestigde waarneming van twee boommarterzusjes tezamen in Zuid-Drenthe (onderzoek van Hans Kleef) werpt er wel licht op.

b2. Over slapen gesproken: Hans Kleef kwam in 2001 een keer bij de inspectie van holten een steenmarter tegen. Deze sliep zo vast dat die zich niet liet wekken door het lamplicht, noch door zijn spiedend oog op minder dan 15 cm afstand.

Hans is in 1999 eens bij een boommarternest geklommen en nam toen waar hoe de jongen sliepen: verticaal!, gehurkt, met het lichaam gestrekt, met de voorpoten geknikt tegen de binnenrand van de holte en de kin tegen de wand. Zo is het voor zulke al wat grotere jongen misschien nog een beetje uit te houden in zo een nauw hol.

b3. Het moertje dat Hans Kleef al vijf jaar volgt was *de hele winter* 2000/2001 trouw aan haar dagrustplaats. Uiteindelijk heeft ze ook haar nest gehad in diezelfde boom (lariks X) en daar 4 jongen gezoogd tot een leeftijd van 7 weken, waarna om onbekende redenen de jongen door het moertje in de steek zijn gelaten.

b4. In 2000 had Vilmar Dijkstra in de winter een flinke latrine bij een boom die later als nestboom heeft gediend; maar in 2001 kon niet verder worden geobserveerd vanwege de epidemie van Mond- en Klauwzeer. Vilmar Dijkstra heeft wel eens geobserveerd bij zulke winterlatrines, waarvan hij er altijd wel een klein aantal had en heeft er dan ook wel eens een marter gezien. In de winter 2001/02 heeft

Vilmar Dijkstra al negen kleine latrines gevonden op de Imbosch. Een ervan bestaat uit opvallend grote uitwerpselen. Vilmar Dijkstra veronderstelt dat het gaat om een mannetje. Wim Bomhof zag in januari 2002 in de sneeuw urine naast de nestboom 2001 op Noordhout; hij erbij zitten en ja, daar kwam ze te voorschijn. Dit is een uitgesproken smalle eik. De boommarter ging meteen weer naar binnen en plaste uit de opening.

c) Konijnenholen

In 1999 vond Hans Kleef een boommarterfamilie bij Veenhuizen die na een tijdje de nestboom verliet; daarna vond hij ze terug in een konijnenhol op 1 kilometer van het nest. Gerard Müskens heeft ook Mintwintig, de boommarter met zendertje om uit 1996-98, wel eens in een konijnenhol gelokaliseerd; hij wist het dan zeker door het signaal, maar ook vond hij wel eens een visitekaartje, een uitwerpsel, bij de ingang. Heel mooi is de foto in Lutra p. 43-2: 157 waarop je de adem ziet van Mintwintig die bevroren is op wat stengeltjes voor een van de ingangen van het konijnenhol. Ook Rob van 't Zelfde had in 2001 in het eikenbos van Wolfheze een konijnenhol waar een moeder met jongen in heeft gezeten.

d) Het bereiken van het nest

In Den Treek (Leusden) sprong het moertje vanuit de dekking een meter omhoog naar het uiteinde van een lage tak van de naburige beuk, om van daaruit naar de hoofdstam te gaan. Vandaar sprong ze naar de nestboom (bij het verlaten ging ze wel via de naburige kronen).

In de nestboom nabij het voormalige ITAL tussen Bennekom en Heelsum, ontdekt door Robert Keizer (1999), klom het moertje ten minste tweemaal vanaf de grond in de boom zelf omhoog, terwijl ze die via de kroon verliet, en ook wel via die route had kunnen terugkeren. Dat is dus weer even anders dan bij de in 1998 in het Kroondomein op de excursie van de WBN ontdekte dode boom zonder krooncontact, waarin de marter natuurlijk wel in de boom omhoog moest klimmen. In een Duitse film over bosdieren, inclusief de boommarter (deel verzorgd door Norman Stier) kon je zien hoe het moertje de nestboom naar onderen verliet. Maar dit blijven wel uitzonderingen: alle andere

boommarters vermeden het om via de eigen nestboom af te dalen.

Vilmar Dijkstra vond in 2000 in het Onzalige Bos een vrouwtje in een tenminste sinds 1994 dode beuk. Deze beuk had dan ook geen krooncontact meer met burens. Als de moeder er uit kwam, sprong zij van een zwiepende dode tak in de kroon (op 25 meter hoogte) met een sprong van drie tot vier meter naar de naaststaande boom. Het is niet bekend hoe ze de boom inkwam.

e) Het vinden van de nestboom

Rob van 't Zelfde kreeg een van zijn boommarters in de Wolfhezer bossen in de gaten (2000). Hij legde wat voer uit, waaronder kippeneieren, en lette er op waar hij uiteindelijk de eierschalen vond; dat was bij een eik met een gat op 2 m hoogte waar hij oog in oog kwam te staan met een boommarter, die later een jong bleek te zijn; waarschijnlijk het laatste jong van een groepje, want de eik zag er “uitgewoond” uit. Een handige truc!

f) Afstanden tussen nestbomen

Hans Kleef bepaalde de afstanden van vier nestbomen bij Smilde in 2001 als 2800, 2600, 2200, en 1300 meter. Dit komt overeen met een territoriumgrootte van ongeveer 500 ha. Dit is wat tot nu toe meestal gevonden is. Vilmar Dijkstra echter vond in 2000 dat er tussen twee nestbomen op de Imbosch slechts 600 meter lag! Hij beschrijft in Lutra 43:178 dat in 1999 de afstand 850 m was, en dat in 2000 door de terreinbeheerder Veluwezoom een afstand van 550 m gevonden is. Je hoopt dat deze hoge dichtheid aangeeft dat het daar misschien een uitzonderlijk gunstig biotoop is. In elk geval lijkt deze dichtheid vooralsnog uitzondering.

5. Geluiden

Ben van den Horn observeerde om 21.35u bij Austerlitz 2001; de boommarter kwam naar buiten en ging naar de dunne latrineboom, liep rustig naar de stam en dan hoorde hij een schrill “ieiek, ieiek”, enige minuten. Een week later zag hij om 21.35u het wijfje naar buiten komen dat vrijwel continu geluiden ging maken: “hoe-hoe-hoe-hoe” met een frequentie van twee hoe's per seconde. De plek waar zij hem eerder tolereerde was waarschijnlijk nu te dichtbij

bevonden, want zo een eekhoornachtig getjoek maakte de marter van Cronebos 1995 ook toen iemand er veel te dicht bij was gaan zitten. Maar haar inschatting daarvan is dus variabel. Overigens schrijft Ben dat er ook nog een havik vlakbij te horen viel, dus het zal hem wel zitten in een samenloop van omstandigheden.

Bij de boom van Hoge Ginkel (2001) beschreef Henri Wijsman het geluid van de jongen, reagerend op moeders thuiskomst, om 12.20 als: “kripp, kripp”, etc; “weehh, wr”. Dan nog een spechtachtig “wriepp”.

6. Voedsel

In Smilde werd “het nest in de lariks” verlaten op 9 juni 2000 om 22.00. Er was één jong, toen 9 weken oud, het was lui en had nog niet geklommen, mogelijk doordat het bijzonder goed doorvoed was, met prooien zoals jonge gaaian, merels en konijn. Het uitgebreide dineren geschiedde in de toegang tot de holte en was goed te volgen met de telescoop. Van de jonge gaaian werd door het jong de buikholte aangevreten waarna de prooi naar buiten werd gekieperd. Zo hou je het nest schoon. Hans Kleef registreerde de activiteit van het moertje, dat dit jaar veel minder op jacht ging dat in 1999 toen ze meer jongen had.

Hans stelde in 2001 vast dat alle nesten heel vroeg verlaten waren (zoals ook overal elders), maar de eerste worpen waren ook erg vroeg geweest. De moertjes waren weinig actief, de jachtpartijen begonnen pas laat in de avond, vergeleken met andere jaren. De voedselsituatie was uitstekend (zeer veel muizen); hij had nog niet eerder zoveel nauwelijks aangevreten prooiresten gevonden. Vooral bosmuis en rosse woelmuis en eekhoorn en nauwelijks nestjongen van vogels. En niet alle voedsel verkrijgt een boommarter legaal. Er bestaat een oude waarneming van een boommarter in een

kippenhok die graag alle eieren opat maar de kippen met rust liet. Het kan, helaas, ook anders. Van boswachter Harry Hees hoorde ik van een boommarter die zich een weg had gebaand, een kippenhok in. Na enige weken waren van de 13 kippen (plus kuikens) nog 4 kippen, een haan en 2 kuikens over. Hij vond tenslotte de marter zelf. Die liep rustig naar buiten; een kip lag dood op de grond met half open hals. Er zaten ook twee eenden op de grond, maar die had hij niets gedaan. Het hok is vervolgens enorm versterkt, maar de marter heeft toch nog een keer een gat gebeten in het zwaardere kippengaas.

7. Haarballetjes

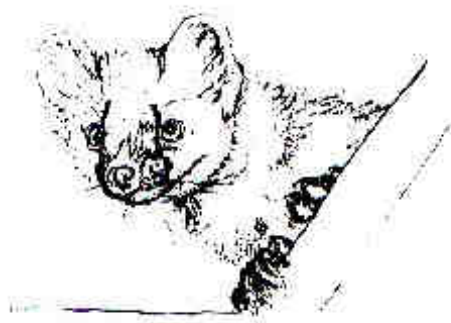
Onder de boom die Robert Keizer tussen Bennekom en Renkum gevonden had achter het voormalige ITAL lagen kleine haarballetjes, kennelijk van marterhaar. Er waren ook weer koolmeesjes die de openingen van door boommarters bewoonde holten afstruinen op zoek naar haren, onder andere bij Hoge Ginkel 2001 (vergelijk Marterpassen VII:46).

8. Mestkevers en verse poep

Vilmar Dijkstra (1999) vertelde van een nestboom met schijnbaar alleen oude mest er onder. Hij neemt aan dat de mestkevers een voorkeur hebben voor verse poep, waardoor je dat niet vindt.

9. Slapen met risico's

Henri Wijsman zag in de Kaapse bossen een moertje 20 minuten uit de nestholte hangen, kop op beide voorpoten, een achterpoot er al uit op de rand en kennelijk hangend aan de ene overgebleven achterpoot. Ze sliep echt - je kon de rustige ademhaling duidelijk volgen, 10 maal in 33 sec.

BESCHERMING

De drie weesjes van 2001

Henri Wijsman

In 2001 had Hans Kleef één wel zeer bijzonder nest, zowel omdat hij het moertje volgde in haar vijfde jaar, alsook omdat zij de wintermaanden had doorgebracht op één dagrustplaats. Juist dit nest was bijna verloren gegaan. De moeder had vier jongen voortgebracht. Toen ze al vrij groot waren vond hij op zekere onheilsdag een jong onder de boom. Zou het er misschien uitgesprongen zijn, in de nood? Onder vergelijkbare omstandigheden zijn jongen gezien die schreeuwend van de honger uit de boomholte hingen. Hij zette het netjes onder de boom en wachtte af of de moeder het zou komen ophalen. Zij kwam niet opdagen, maar het jong kroop tot driemaal toe naar de rugzak van Hans, die op de grond stond, en kroop daar in om te schuilen. Maar Hans zette het weer terug.

Hans liet het jong achter onder de boom, een beetje in een holte, en ging naar huis. De volgende ochtend was het jong echter weg. Een vos?. Toen pas las hij de registraties en kon nu zien dat de moeder al drie dagen niet meer gekomen was. Daarna heeft hij de overige drie jongen in veiligheid gebracht. Eerst bij zich thuis; ze aten gretig kattenvoer. Adrie Nieuwenhuizen was afwezig, en toen heeft hij zich voor verdere opvang tot Das en Boom gewend. Ze waren 7 weken oud, al sterk achteruit gegaan (ondervoed en uitgedroogd, ze wogen 100 g onder het normale gewicht), maar zijn later toch alledrie opgeknapt – al heeft ééntje het niet gehaald. Ten slotte kwam Hans op het lumineuze idee om deze twee, wijfjes, alvorens ze weer in Drenthe zouden worden losgelaten, te voorzien van zendertjes. De WBN kon hem hierbij financieel ondersteunen. Het is een belangrijk project om verscheidene redenen. Er zijn, ten eerste, al heel wat boommartertjes opgevangen en weer in de natuur losgelaten, maar wat zijn hun kansen eigenlijk? Worden ze geduld door de residente marters? Ten tweede weten we van jonge boommarters in hun eerste winter niet veel meer dan dat er gewoonlijk zeer veel omkomen, en van hoe ze hun tijd

doorbrengen bijna niets. Ten derde is er in Nederland tweemaal een mannetje van een zender voorzien, maar nog geen wijfje. Ten vierde zou de zender wel eens een tijd kunnen blijven zitten, zodat in het voorjaar een eventueel overlevende boommarter te volgen is om te zien of deze zich een territorium kan verwerven.

Net voor het loslaten bleek een van de holle bomen vlak bij de plek van loslaten gebruikt te zijn door een marter. Of dit toch dat oude moertje is? Het is mogelijk, maar dat ze haar nest in de steek gelaten heeft om een andere reden dan dat ze omkwam, is niet waarschijnlijk. Na enige dagen peilen waren de boommartertjes al in de richting van de Waddenzee afgereisd. Eentje werd gepeild bij Appelscha op 6 km afstand. Ditzelfde jong is helaas op 22 december “omgekomen”, niet ver van Meppel, op 22 km afstand. Achteraf is gebleken dat de gebruikte zendertjes nogal zwak waren, wat het peilen bemoeilijkt heeft. Het gevonden jong was echter in een redelijk goede conditie, al werd het gevonden in een landbouwgebied dat op het eerste gezicht ongeschikt lijkt voor boommarters.

Nu krijgt de zaak een onaangename staart. Dit martertje blijkt zich te hebben vergrepen aan pluimvee. Men heeft zelfs geprobeerd Hans “aansprakelijk” te stellen voor de schade. Het zendertje om was een duidelijk gegeven en via een artikel in de pers over het werk van Hans was hij snel opgespoord. De WBN heeft besloten een tegemoetkoming te leveren in de kosten, dit alleen om de naam van de boommarter hoog te houden. Maar de conclusie die we graag hadden willen trekken, namelijk dat losgelaten boommartertjes in staat zijn om zich in leven te houden ook als ze de “opleiding” door de moeder missen, lijkt niet gegrond. Interessant is dat ze niet bang zijn voor mensen. Ja, “ze”, want inmiddels zegt men dat de andere in min of meer hetzelfde gebied is gesignaleerd. Er is een gerucht dat ze op een

avond zelfs samen zijn gezien. Het tweede dier is niet meer te vinden. Zou het geëlimineerd zijn? Het geheel werpt een interessant licht op een gebeurtenis van vorig jaar. Vilmar Dijkstra beleefde een triest moment in 2000. Hij had toen een nest gevonden dat enige tijd later verlaten was – een jong zat schreeuwend in de ingang op 2 juni, zeer waarschijnlijk door de moeder in de steek gelaten. Vilmar Dijkstra heeft zeer principieel besloten geen opvang in te schakelen, hij meende dat een jong uit de opvang in de natuur toch geen kans maakt. Natuurmonumenten wilde er later wel met een ladder bij klimmen, maar toen was het jong al verdwenen. De jonge boommarter “Bernard” die

was losgelaten op De Paltz bij Soestduinen in 1997 (Marterpassen VI:38) werd geruime tijd royaal bijgevoerd. Het voer verdween en de indruk bestond dat het dier op het terrein verbleef. Preciezer is dit niet bekend.

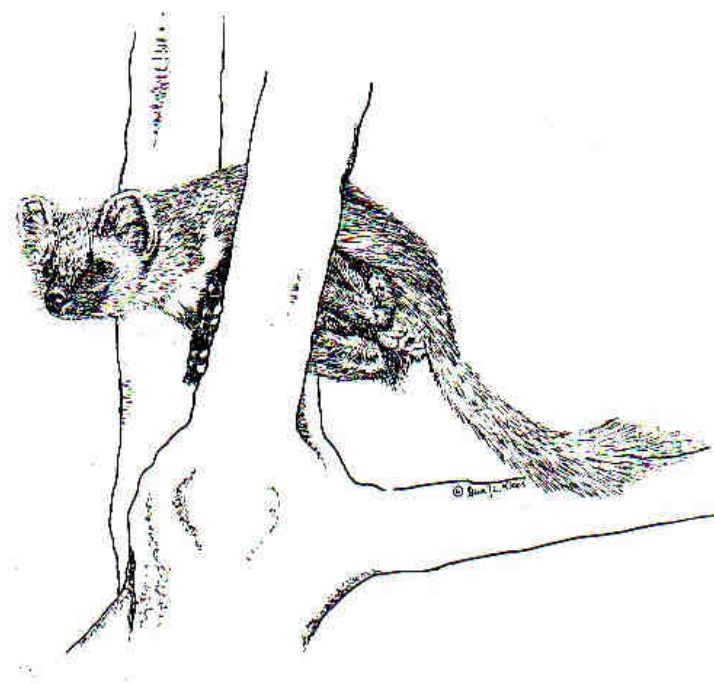
Ten slotte werd in 2001 ook nog een derde martertje losgelaten, namelijk “Bart” nabij Stameren bij Maarn; ook deze was opgevangen door Das en Boom. Ook hier kwam er nog voor het loslaten een ander boommarter erbij. Elders in deze Marterpassen kunt U lezen hoe na het loslaten nog enige malen de aanwezigheid van een boommarter is vastgesteld. Maar of dat Bart was?? Wel is daar nu door de WBN een marterkast geplaatst.

Houtkap

Henri Wijsman

In 2001 was het kappen een echt probleem. Op verscheidene plaatsen is het vermoeden geuit dat, nu veel particuliere bossen gesloten waren voor het publiek, er des te heviger is gekapt, hetgeen bijvoorbeeld ook een aantal roofvogellegfels heeft gekost. In hoeverre dit kappen in maart/april ons boommarternesten

heeft gekost is niet duidelijk. In Den Treek en het Edese Bos leek de ravage dermate groot dat afwezigheid van een boommarternest er wel in verband mee kan worden gebracht, zeker nu de boommarter van Den Treek 2000 naar Austerlitz was uitgeweken.

MEDIA, LITERATUUR

De marterklopper

1. Gehoord: SBB = Staats Boomarter Beheer
2. Mededeling van een bosarbeider op de Veluwe: dat een boswachter een verweesd martertje had meegenomen voor opvang, dat misschien gewoon ONDER DE EIGEN NESTBOOM lag te wachten tot moe 'm weer naar boven zou brengen!
Dat hij onder de nestboom is gevonden lijkt eerlijk gezegd wel waarschijnlijk. De boom is echter nooit bij ons als zodanig bekend geworden (2000).
3. Een grote bonte specht vond het leuk om de kabels door te hakken van de sondes van Hans Kleef. De betreffende kabels zijn nu door groen geverfde electriciteitsbuizen gevoerd. Zo blijf je bezig. Elders daar rond Smilde vond een steenmarter de draden zo lekker dat hij deze helemaal heeft kleingeplozen (2000).
4. “Stelling op grond van observatie: Boomklevers gebruiken latrinemest van boommarters als metselspecie! Groeten, Hans Kleef”. (2000).
5. Tot 15 april 2002 in het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem de tentoonstelling: *De martelaar van het marterhaar* (het werk van Dick Ket).

Gebruikte literatuur

Henri Wijsman & Hans Vink

Achterberg, C., M. Bestman M. & H.J.W. Wijsman, 2000. Inventarisatie van boommarternesten op de Utrechtse Heuvelrug 1992-1999. - Lutra 43: 93-100. [17 nesten in 1992/99; veel holen van groene specht]

Achterberg, C., V.A.A. Dijkstra, H.L. Kleef & H.J.W. Wijsman, 1999. Veldwaarnemingen 1998. - Marterpassen VII: 38-46; bijlagen:

Chris Achterberg, De dappere koolmees 46

Chris en Bram Achterberg, Klimmende jonge boommarters, het is vallen en optillen 43/44

Vilmar Dijkstra, Belevissen bij de nestboom Imbosch 1998 42/43

Hans Kleef, Boomarterfamilie belaagd door bijen 41/42

Silvan Puijman, Bosuilpredatie in de omgeving van Gees, 1995 45

Henri Wijsman, Twee nachtdieren in conflict overdag, 44/45

[herkenbare individuen, uit het nest vallen en verhuizen, wintervestigingen, bijen, bosuilen en andere vogels in de aanval]

Allgöwer, R., 2001. Die Zerschneidung von Baumarder-lebensräume - wie Aussage-fähig sind Umfragen. - Wiss. Mitt. Niederösterr. Landesmuseum 14: 183-192 [enquêteformulieren bij jagers - in een smalle zone van bos (elzen) langs de Rijn. De statistiek wijst niet op significante verschillen. Bij minder boommarters meer muizen. Merkwaardig is de vertaling van Baumarder door Beech Marten]

Bestman, M., 1999. Excursie in het Speulderbos 1999. - Marterpassen VII: 13.

Broekhuizen, S. & F. Kalsbeek, 1969. Weisses Handgelenkband beim Feldhasen auch in den Niederlanden festgestellt. - Zeitschr. f. Jagdwissenschaft 15 (1969) 164-165.

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens, 1998. Interactions between tawny owls and pine martens. - 17 Marderkolloquium Deutschland 1998. [op videofilm *de aanval van een bosuil op het moertje. Zij wordt veel oplettender. Na tweede aanval verhuisde de marter. Post, non propter*].

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens, 2000. Geslachtsafhankelijke dispersie bij boommarters *Martes martes* in Midden- en Noord-Nederland. - Lutra 43: 109 - 117. [dispersie van mannetjes reeds in eerste jaar; vrouwtjes lijken minder ver te trekken]

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens, 2000. Voortplanting bij de boommarter *Martes martes* in Nederland. - Lutra 43: 205-214. [tweedejaars boommarters van beiderlei kunnen lijken al deel te nemen aan de voortplanting, al was er één uitzondering, een niet-territoriaal wijfje. De worpgrootte van 2,76 is relatief laag]

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens, 2000. Utilization of rural and suburban habitat by pine marten *Martes martes* en beech marten *M. foina*: species-related potential and restrictions for adaptation. - Lutra43: 223-227. [steenmarters kunnen zich in stedelijk gebied handhaven omdat ze niet bij het voeden van de opgroeiende jongen reeds overdag op jacht hoeven te gaan, dit in tegenstelling tot de boommarter]

Broekhuizen, S. & H.J.W. Wijsman, 2000. Lacunes in de kennis over de boommarter met betrekking tot beheer en beleid. - Lutra 43: 241-248. [de eisen gesteld aan habitat of nestbomen zijn onduidelijk. Ontsnippering is onmisbaar voor boommarters]

Broekhuizen, S., Dijkstra VAA & G.J.D.M. Müskens, 2000. Opmerkelijke omzwerving van een boommartermannetje *Martes martes*. - Lutra 43: 119-123. [een herkenbaar eerstejaars mannetje trok 17 km weg en was na een jaar weer terug]

Canter, K.C., 1999. Excursie naar het Kroondomein 1999. - Marterpassen VII: 13-14.

Canter, K.C., H. Vink & H.J.W. Wijsman, 1999. Bibliografie van de boommarter. - Marterpassen VII: 56-71

Dijkstra, V.A.A., 2000. Het gebruik van boomholten op de Veluwezoom door de boommarter *Martes martes*. - Lutra 43: 171-184. [ruim 4% van de holle bomen wordt als dagrustplaats of als nestboom gebruikt, verscheidene meer dan één jaar]

Flux, J.E.C., 1966. Occurrence of a White Wrist Band on Hares in New Zealand. - J. Zool. 148: 582-583.

Horn, B.A. van den, 1999. Boommarters in Den Treek-Henschoten, To Be or Not to Be, - Jaarverslag 1999, BWN-BELISE-99-01, 7 juni 1999.

Horn, B.A. van den, 2000. Boommarters in Den Treek-Henschoten en in Boswachterij Austerlitz, - Jaarverslag 2000, BWN-BELISE-2000-01, 25 januari 2001.

Jansman, H.A.H & S. Broekhuizen, 2000. Vormen de lokale Nederlandse populaties van de boommarter *Martes martes* een metapopulatie?. - Lutra 43: 101 - 107. [moleculaire analyse m.b.v. primers]

Kleef, H.L., 1999. Verslag van de tweede bijeenkomst van nestboom-observeerders op 24 januari 1999. - Marterpassen VII:17.

Kleef, H.L., 2000. Natal den attendance of two female pine martens *Martes martes* related to kitten development. Lutra 43: 137-149. [temperatuurmetingen in de nestholte; na tien dagen vertrekken de moertjes steeds vroeger; vanaf de zevende week geen dag/nachtritme meer]

Martens, A.J., 1999. Dispersal behaviour of the pine marten (*Martes martes*), a simulation of movement patterns. - Abstracts of talks & posters, 18 Musteliden Kolloquium Österreich. [Computer model gebruik van landschap]

Müskens, G.J.D.M. & S. Broekhuizen, 2000. De boommarter *Martes martes* als verkeersslachtoffer. - Lutra 43: 229-235. [onder de verkeersslachtoffers zijn de mannetjes verre in de meerderheid, vooral jonge in de nazomer]

Müskens, G.J.D.M., S. Broekhuizen & H.J.W. Wijsman, 2000. De verspreiding van de boommarter *Martes martes* in Nederland, in het bijzonder in de periode 1989-1999. - Lutra 43: 81-91. [voortplanting structureel in drie gebieden; elders zwervers/pioniers]

- Müskens, G.J.D.M., D.J.C. Klees & S. Broekhuizen, 2000. Dagrustplaatsgebruik van een boommartermannetje *Martes martes* op de zuidoostelijke Veluwe. - Lutra 43: 151-170. [één mannetje werd gedurende 25 maanden gevolgd. Als dagrustplaatsen werden vooral konijnenholen en vogelnesten gebruikt, ook wel eekhoornnesten of gewoon takken. Holen en holtes in bomen en onder de grond werden vooral in de winter benut. Coniferen zijn belangrijk]
- Overskaug, K., 2000. Pine marten *Martes martes* versus red fox *Vulpes vulpes* in Norway; an inter-specific relationship? - Lutra 43: 215- 221. [vos en boommarter lijken elkaar te vervangen in de Noorse jachtstatistiek. vossen zouden een deel van de boommarters doodbijten]
- Puijman, S., 1999. Excursie naar Smilde 1999. - Marterpassen VII: 15-16.
- Rödel, S., H. Ebersbach & M. Stubbe, 2001. Factors affecting the identification of stone marten (*Martes foina*) and pine marten (*Martes martes*) by bile acid content. - Wiss. Mitt. Niederösterr. Landesmuseum 14: 153-160. [Geavanceerde biochemie helpt NIET bij de onderscheiding van uitwerpselen van beide soorten]
- Stier, N., 1998. Einfluss der landschaft auf das Siedlungsmuster des Baumarders. - 17 Marderkolloquium Deutschland 1998. [38 boommarters werden van een zender voorzien. In kleine bossen kon een "paar" zich handhaven]
- Stier, N., 2000. Habitat use of the pine marten *Martes martes* in small-scaled woodlands of Mecklenburg (Germany). - Lutra 43: 185-203. [in kleine Duitse bossen leven boommarters als "paartje". Sparren zijn belangrijk. Ze lopen vaak over de grond. Tussen twee bosjes wisselden ze graag langs een heg]
- Thissen, J.B.M., 2000. Stand van zaken met betrekking tot het soortbeleid voor de boommarter in Nederland anno 2000. - Lutra 43: 237-239. [verbindingszones tussen (potentiële) verspreidingsgebieden zijn nodig en zullen deels gerealiseerd worden]
- Van Den Berge, K., S. Broekhuizen & G.J.D.M. Müskens, 2000. Voorkomen van de boommarter *Martes martes* in Vlaanderen en het zuiden van Nederland. - Lutra 43: 125-136. [enige waarnemingen in Vlaanderen en Brabant lijken te wijzen op hypothetische populaties aldaar]
- Wijsman, H.J.W., 2000. Boommarternesten in 1999 en 2000. - Zoogdier 11 (4): 14-18.
- Wijsman, H.J.W., 1999. Het project Boommarter Inventarisatie Nederland: de boommarter situatie in 1998. - Marterpassen VII: 28-32
- Wijsman, H.J.W., 1997. Een schatting van het aantal boommarters. - Marterpassen V: 25-29.
- Wijsman, H.J.W., 1999. Eindrapport Boommarter Inventarisatie Nederland 1992-1998. - Marterpassen VII: 33-36.
- Wijsman, H.J.W., 1999. Versnippering in Utrecht. Marterpassen VII: 47-48.
- Wijsman H.J.W. & S. Broekhuizen, 2000. De VZZ-Werkgroep Boommarter Nederland 1992-1999: wat werd bereikt. - Lutra 43: 74-79. [geschiedenis van de W.B.N.]
- Wijsman, H.J.W. & H.L. Kleef, 1998. Boommarters belaagd door bosuilen en bijen. - Zoogdier 9(2): 16-19, 1998 (met foto en omslagfoto).
- Wijsman, H.J.W. & C. Inge Verhaar-Loeber, 1999. Excursie naar het Kuinderbos. - Marterpassen VII: 12.
- Zalewski, A., 2000. Factors affecting the duration of activity by pine martens (*Martes martes*) in the Białowieża National Park, Poland. - J.Zool.Lond. 251: 439-447. [14 boommarters werden van een zender voorzien. In de zomer veel meer dagactief - ook de mannetjes. Na een uur of drie willen ze weer slapen. "Observation of American Martens showed that adult males visit dens with cubs" (Jones e.a. 1997)]
- Zalewski, A., 2001. Seasonal and sexual variation in daily activity rhythms of pine marten *Martes martes* in the Białowieża National Park (Poland). [preciezere gegevens over hetzelfde. Veel individuele variatie bij de wijfjes].
- Zelfde, R. van 't, 1999. Wodans eik 1999. - Marterpassen VII: 37 [moer met jongen bij Wolfheze]

HUISHOUELIJK

Verkort jaarverslag 1999 van de Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ

Henri Wijsman

Dit jaar was al bij de oprichting voorzien als het laatste jaar van de activiteiten van de Werkgroep Boommarter Nederland.

Het telemetrisch onderzoek (inclusief delen van het dagrustplaatsen-onderzoek in Drenthe) werden afgesloten. Ongeveer 100 belangstellenden bezochten de themadag *De boommarter en zijn bontgenoten* in Wageningen op 2 oktober 1999. Nu in de jaren '90 veel gegevens zijn verzameld en de boommarter op de agenda geplaatst is bij veel beleidspunten, is de

WBN voortgezet als BMW met een klein aantal gespecialiseerde leden.

“De eerste vraagstelling is nog steeds: waar werpen boommarters hun jongen? En dus ook: welke eisen stellen ze aan de nestplaats? Hoeveel jongen groeien er op? In welke dichtheid komen ze voor? En in welke streken?”

Dit was het laatste jaar dat Kees Canters, voorzitter sinds de oprichting, de WBN voorzat. Boommarter Newsletters I - X werden verstuurd

Verkort jaarverslag 2000 van de Boommarterwerkgroep-VZZ

Henri Wijsman

Onderzoek stond centraal, en daarbij weer de inventarisatie van nestbomen. Om te bezien aan welke bomen boommarters de voorkeur geven, zal ook aandacht worden besteed aan *niet* door boommarters gebruikte bomen. Boommarter Newsletters I - IX werden verstuurd. Hans Kleef volgde vier nesten met thermossensoren.

Helaas werden er 20 verkeersslachtoffers bij Alterra gemeld.

Tijdens de voorjaarsexcursie in Amerongen stonden we onder een boom die later een nestboom is gebleken te zijn, en waarin waarschijnlijk op dat moment een boommartermoertje aanwezig was.

Verkort jaarverslag 2001 van de Boommarterwerkgroep-VZZ

Henri Wijsman

In 2001 bemoeilijkte de crisis rond Mond-en Klauwzeer het inventariseren doordat er bossen afgesloten waren. Tien vertrouwelijke nieuwsbrieven werden via e-mail rondgestuurd. Er werden veel nestbomen bestudeerd. De jongen werden vroeg geboren en verlieten de nesten ook weer vroeg. De voorjaarsvergadering werd bij wijze van uitzondering in mei gehouden in

Amerongen, waar het bos net open was. Het boommarternummer van Lutra (43-2) verscheen en ook een artikel in Zoogdier. In de planning zijn: twee vergaderingen met excursie; Marterpassen VIII; voorzetting van het onderzoek in Drenthe; intensievere samenwerking met Natuurmonumenten; meerdaagse excursie naar Gaasterland.

Financieel verslag 1999-2001

Penningmeester WBN

Afrekening WBN 1999, BMW 2000 en BMW 2001

	1999		2000		2001	
	Inkomsten	uitgaven	Inkomsten	uitgaven	inkomsten	uitgaven
Rente	€ 30,51	€ 0,06	€ 15,97		€ 21,75	€ 0,14
Bestuur		€ 243,39				
Secretaris			€ 57,69		€ 50,80 ¹	
Voorzitter			€ 51,45		€ 8,10	
Penningmeester					€ 2,54	
PR (Recette Winkel)	€ 25,64				€ 44,92	
Marterpassen VII	€ 57,86 ²	€ 46,58				
Dagrustplaatsen	€ 1134,45 ⁵	€ 554,52	€ 204,20			
BIN	€ 36,30 ³	€ 85,67				
Amerongen		€ 72,24	€ 61,85			€ 38,55
Veluwezoom	€ 204,05 ⁴	€ 408,10				
Jubileum		€ 70,56				
Subsidie door VZZ					€ 68,07	
Gift aan Zd.-fonds		€ 363,02 ⁶				
Overdrukken Lutra						€ 19,74
BMW-vergaderingen		€ 11,66				€ 30,95
Nadelig saldo	€ 367,00		€ 359,22		€ 16,07	
Totaal	€ 1855,81	€ 1855,81	€ 375,19	€ 375,19	€ 150,81	€ 150,81

¹ Inclusief posten uit het voorgaande kasjaar.

² Inclusief zeven leden die contributie betaalden.

³ Verkoop gegevens.

⁴ Subsidie Natuurmonumenten 50%.

⁵ Inclusief de reserve FONA € 203,82 voor dóórgaand onderzoek in Drenthe.

⁶ Gift bij opheffing WBN.

Staat van baten en lasten (Girorekening en Sterrekening)

Giro 31-12-1998	€ 2042,17
saldo	€ 367,00
Giro 31-12-1999	€ 1675,17
saldo	€ 359,22
Giro 31-12-2000	€ 1315,95
saldo	€ 16,07
Giro 31-12-2001	€ 1299,88

Begroting Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ 2002

Penningmeester WBN

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Rente	17	
Subsidie VZZ		
basissubsidie 2001	91	
basissubsidie 2002	100	
Marterpassen (120 1 ^e druk, plus 60 2 ^e druk)	466	432
Lustrumviering	250	300
Contributie WBN-leden (32 betalende leden)	224	
Bestuur		50
Onderzoek Hans Kleef		
Telemetrieproject		227
Vergaderingen		
voorjaar 2002		25
najaar 2002		25
Nadelig saldo	-89	
	1059	1059

Werkgroep Boommarter Nederland: ledenlijst

De Redactie

Bram Achterberg
Laan van Soestbergen 19 bis
3582 SR UTRECHT
A.Achterberg@astro.uu.nl
030-2511766

Sim Broekhuizen
Herenstraat 19
6981 CT DOESBURG
s.broekhuizen@alterra.wag-ur.nl
0318-416402

Jolan Hellebrekers
Amersfoortse Weg 1H
3951 LA MAARN
l.j.hellebrekers@vet.uu.nl
0343-443122

Chris Achterberg
Koningin Wilhelminaweg 72
3958 CP AMERONGEN
chris.achterberg@wanadoo.nl
0343-452524

Kees Canters
Zuiderkerkstraat 12
8011 HG ZWOLLE
geen e-mail beschikbaar
038-4234589

Ben van den Horn
Celsiusstraat 4
3817 XG AMERSFOORT
belise@freeler.nl
033-4625970

Geurt Besselink
Saksenlaan 11
7312 TN APELDOORN
besse086@wxs.nl
055-3551783

Harry van Diepen
Troelstrastraat 2
8161 DS EPE
vandiepen@introweb.nl
0578-615 114

Edward van IJendoorn
Molenveltlaan 8
2071 BS SANTPOORT
ejvanijendoorn@tref.nl
023-5391446

Monique Bestman
Rijnstraat 28
3911 KS RHENEN
tom.monique@wxs.nl
0317-615445

Vilmar Dijkstra
Dijkstraat 68
6828 JS ARNHEM
zoogdier@bigfoot.com
026-4431826

Hugh Jansman
Van der Hagenstr. 923
6717 DL EDE
h.a.h.jansman@alterra.wag-ur.nl
0318-841093

Wim Bomhof
Loolaan 90
3971PP DRIEBERGEN
RIJSENBURG
wim.bomhof@planet.nl
0343-515031

Teunis Glismeier
Bentincstraat 61
3882 EB PUTTEN
geen e-mail bekend
0341-358003

Robert Keizer
Nobelweg 2
6706 EW WAGENINGEN
robertkeizer@hotmail.com
0317-412766

Hans Kleef
Hoofdweg 225
9621 AJ SLOCHTEREN
hkleeft@hotmail.com
0598-422193

Dick Klees
Zadelmakerstraat 58
6921 JE DUIVEN
dickklees@compuserve.com
0316-264335

Peter van der Leer
Capella 10
6922 LG DUIVEN
vdleer@cs.com
0316-281061

Johan Metselaar
Boomstede 337
3608 BA MAARSEN
johan.metselaar@euronet.nl
0346-567812

Gerard Müskens
Van Nispenstraat 4
6561 BG GROESBEEK
g.j.d.m.muskens@alterra.wag-
ur.nl
024-3976343

Adrie Nieuwenhuizen
Meervelderweg 22
3888 NK NIEUW-MILLINGEN
nie-mill@hetnet.nl
0577-456466

Silvan Puijman
Rister 9
7861 CA OOSTERHESSELEN
j.baartdelafaille@novilon.nl.forbo.co
m
0524-581260

Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK LELYSTAD
reinhold@landschapsbeheer.net
0320-231971

Ad van Rosendaal
Groenloseweg 43
7261 RM RUURLO
ad.vanroosendaal@wanadoo.nl
0573-491480

Elise Schokker
Celsiusstraat 4
3817 XG AMERSFOORT
belise@freeler.nl
033-4625970

Christiaan Sjobbema
Van Neslaan 61
3742 MP BAARN
geen e-mail bekend
035-5420215

Hans Vink
Postbus 1301
3970 BH DRIEBERGEN
h.vink@sbb.agro.nl
030-6926317

Gerrit Visscher
Paulus Potterlaan 32
3931 TE WOUDENBERG
wils.van.der.steen@planet.nl
033-2861862

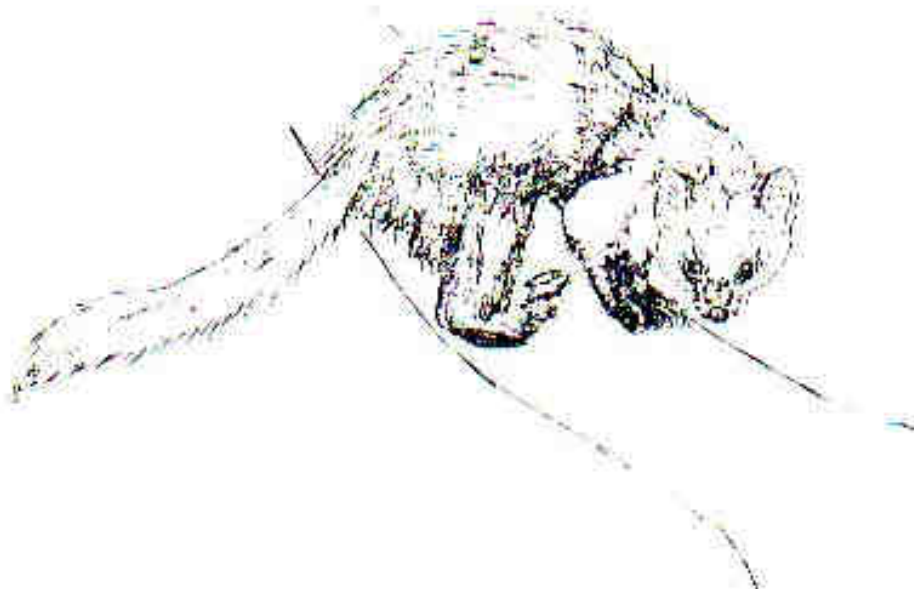
Rombout de Wijs
Arminushof 58
1216 KG HILVERSUM
rombout.dewijs@net.hcc.nl
035-621 8157

Henri Wijsman
Tony Offermansweg 6
1251 KJ LAREN
hwijsman@ncrvnet.nl
035-5389031

Willemien Wijsman
Tony Offermansweg 6
1251 KJ LAREN
wjwijsman@ncrvnet.nl
035-5389031

Rob van 't Zelfde
Ambtsjonkerstraat 5
6991 WD RHEDEN
RobenChris@hetnet.nl
026 495 4327

Wanda Zwart
Bovendijk 27
6627 KS MAARSBOMMEL
zwaw@ede.nl
0318 680 671

Johan Metselaar van de 'Special Forces' van WBN, na een succesvolle missie abseilend vanuit de kroon van een kastanjeboom (zie pagina 18). Zijn daalsnelheid kan concurreren met die van de boommarter (Foto Jolan Hellebrekers, januari 2002).

COLOPHON

MARTERPASSEN is een uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) en vooral bedoeld voor interne communicatie tussen de leden.

Redactie en vormgeving

Henri Wijsman en Ben van den Horn

WBN-logo en alle illustraties

Dick J.C. Klees

Ontwerp voorkant

Koen Sandifort

Reproductie en Bindwerk

Drukkerij Zuidam & Uithof

Oplage

120

WBN

Secretariaat:

Ben van den Horn

Celsiusstraat 4

3817 XG Amersfoort

Telefoon: 033-4625970

E-mail: belise@freeler.nl

Contributie WBN

EUR 7,- inclusief Marterpassen

Giro 344938

Ten name van:

Penningmeester WBN te Amersfoort

VZZ

Oude Kraan 8

6911 LJ Arnhem

Telefoon: 026 3705318

postgiro 203737

België en Luxemburg

Postgiro 000-1486269-35

Ten name van:

Penningmeester VZZ Arnhem

Nederland;

lidmaatschap €25 per jaar, inclusief de abonnementen op de verenigingstijdschriften Lutra en Zoogdier.

Verschijningsdatum

Maart 2002

Verkrijgbaarheid

Bestellen - zolang de voorraad strekt!- bij het VZZ-bureau (adres zie bovenstaand) , de kosten worden gebaseerd op de verzend- en administratiekosten (een verdere vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld); een rekening wordt meegestuurd.

Verantwoording

Redactie streeft niet naar uniformiteit in schrijfstijl of niveau. Wel wordt getracht een uniforme spelling en schrijfwijze te hanteren. Er is voor gekozen om namen van soorten met een kleine letter te schrijven. Topografische namen worden volgens de Topografische kaart van Nederland gespeld. Literatuurverwijzingen worden in één aparte lijst verzameld.

De vermelding van wetenschappelijke namen wordt in het algemeen achterwege gelaten, met een uitzondering, hier gemaakt, voor de boommarter, die de wetenschappelijke naam *Martes martes* (Linnaeus, 1758) draagt.

Overname en gebruik van gegevens.

Citeren van of verwijzen naar artikelen uit MARTERPASSEN is toegestaan mits duidelijke bronvermelding plaatsvindt. De volgende kanttekening wordt hierbij gemaakt. Omdat MARTERPASSEN vooral is bedoeld voor intern gebruik, kunnen en mogen niet alle vermelde gegevens als wetenschappelijk bewezen feiten worden beschouwd. Redactie is dan ook niet aansprakelijk voor de juistheid van de in de verschillende bijdragen beschreven informatie, inzichten of meningen. Het gebruik van de in MARTERPASSEN gepresenteerde informatie is voor eigen verantwoordelijkheid.

